

## Selvstændig Iværksætter

### Overblik Told og skat



## En plads i skolen til den selvstændige Livsform.

Den selvstændige livsform i skolen. T-13-960725



Du er velkommen til at sende eller faxe dine kommentarer og forbedringsforslag vedrørende indholdet. Hvis det er en forbedring, som forfatteren inddarbejder får den første, der kommer med forslaget, et teksthæfte tilsendt, som ikke skal betales.

Du kan bestille temahæfter ved at ringe eller faxe til forlaget. Temahæftet tilsendes direkte til dig, og du kan betale vha. vedlagte girokort eller med en check.

Serien af temahæfter og videofilm er under stadig udvikling. Kontakt MetaConsult Forlag for seneste brochurer.

Der er i de seneste år rejst den alvorlige kritik af skoler og uddannelsesinstitutioner, at de ikke forbereder elever, kursister og studerende på at blive selvstændige næringsdrivende. Men kun forbereder dem til at blive lønmodtagere eller til at gøre lederkarriere.

Temahæftet indeholder en analyse af hvorledes skolen kan kvalificere eleverne til at få mod på at blive økonomisk selvstændige. Samt en gennemgang af teorien om den selvstændige livsform og de andre livsformer.

NB! Overlap med hæfte T-5.

Hæftet er skrevet til hele uddannelsessystemet.

Forfatteren, Sten Clod Poulsen, er indehaver af MetaConsult, chefkonsulent i konsulentvirksomheden og direktør i forlaget.

### MetaConsult Forlag

Fruegade 19 -4200 Slagelse.  
Tlf. 58 50 02 44. Fax 58 52 44 13.  
E-mail: [info@metaconsult.dk](mailto:info@metaconsult.dk)  
Internet: [www.metaconsult.dk](http://www.metaconsult.dk).

Layout omslag:

Sanne Enøe Møller Kabat og  
Sten Clod Poulsen

© Copyright by Sten C. Poulsen,  
Slagelse, Danmark, 1996.

ISBN 87-610-0012-4

Sten Clod Poulsen

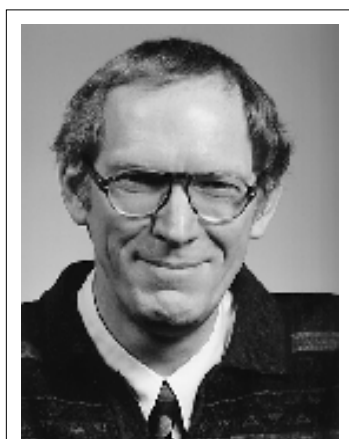
# En plads i skolen til den selvstændige livsform



Indholdsfortegnelse findes på side 55

Dette er udgave 1 d af teksthæftet

© Copyright, Sten Clod Poulsen  
Slagelse, DK-4200, 1996.



Sten Clod Poulsen

1968 cand.psych. 1968-1990 pædagogisk forsker ved Danmarks pædagogiske Institut, Institut for Pædagogik ved Københavns Universitet og ved Danmarks Lærerhøjskole. Gæsteophold ved Institut for organisations- og arbejdssociologi ved Handelshøjskolen i København. Forskning vedrørende læreprocesser og voksenundervisning, lærerpersonlighed mv.

Praktisk konsulentuddannelse inden for gestaltpsykologi og systemisk psykologi 1983-1993. Selvstændig med pædagogisk

konsulentfirma fra 1991. Konsulentarbejdet omfatter bl.a.: Pædagogisk og personlig efteruddannelse/udvikling af lærere, pædagogisk skoleledelse. Psykisk arbejdsklima på uddannelsessteder. Kollegial supervision. Lærerteams. Evalueringsproblemer. Træning af pædagogiske konsulenter mv.

Firmaet omfatter yderligere et multimedieforlag, der støtter udviklingsprocesser i den offentlige og private uddannelsessektor. Aktuelt udgives teksthæfter og pædagogiske plakater. Næste produkt er

MetaConsult

T-13-960725

Slagelse

ISBN 87-610-0012-4

# Til læseren

Min adkomst til at skrive dette hæfte er helt enkelt at jeg selv er brudt ud af langvarig offentlig ansættelse og har skabt en konsulentvirksomhed, som i denne tid er under forvandling til et multimedieforlag med flere medarbejdere.

I de seneste år har der været en helt ny bevågenhed omkring den selvstændige livsform, omkring iværksættere. Samfundet har brug for nye små virksomheder, som kan være kimen til fremtidens erhvervsliv.

Problemet er, at de fleste der ytrer sig er folk, der aldrig selv har skabt en virksomhed fra grunden. Det, at man er lærer, ansat i arbejdsformidlingen, lektor på en handelshøjskole, økonom i en erhvervsstøtteordning eller lignende - kvalificerer ikke til nogen livsnær ekspertise om opstart af nye virksomheder. Endskønt det sandt for dyden ikke forhindrer folk i at publicere deres selvsikre meninger og give andre gode råd.

I de sidste fem år, hvor tilværelsen som lille selvstændig næringsdrivende har været min realitet, mit liv 24 timer i døgnet har jeg ind i mellem kogt af raseri over de forvrølede udgydelser, som en række såkaldte eksperter er kommet med. Nogle gør sig endda til af at de har været iværksættere. Men hvis deres biks gik ned hvilken sagkundskab kan de så tillægges?

Det er først for nylig at der er opstået en erkendelse af, at løsningen på de små virksomheders problemer ikke nødvendigvis er fastansættelse af flere højtlohnede funktionærer i offentlige organer.

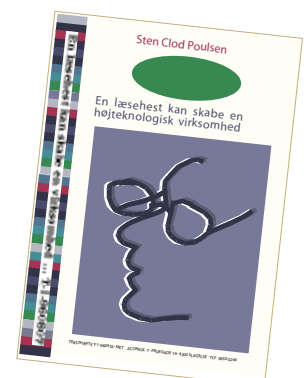
Erhvervsministeriet og undervisningsministeriet har i hastig rækkefølge udgivet hver deres betænkning. Og i de kommende år vil en bølge af implementeringsforsøg skylle hen over uddannelsessystemet. Men vi står over for et radikalt opgør med nogle af de helligste køer i dansk skolekultur.

Jeg skriver dette teksthæfte for at formidle dels en teoretisk indsigt og dels en række praktiske erfaringer fra mit eget liv som virksomhedsskaber. Hæftet er en omarbejdet og udvidet udgave af en prisopgave jeg skrev til DA's konkurrence om en analyse af iværksætterpædagogik i skolen. Jeg vandt en mindre pris. Førstepremien blev vundet af en gruppe offentligt ansatte.

Tillige udgives et teksthæfte (T-1), som er en mere detaljeret og realistisk case-historie om udviklingen af MetaConsult som iværksættervirksomhed.

God læselyst

Sten Clod Poulsen



# Prolog: Der har været undtagelsestilstand mellem skolen og den selvstændige livsform.

Der har tidligere været en folkelig sympati for de selvstændige

Går vi nogle generationer tilbage var mange flere selvstændige. Man måtte klare sig selv på den ene eller den anden måde. Lige som mange af de, der er indvandret til Danmark.

Der er Morten Korch og Matador og en myriade af andre mere eller mindre romantiske skildringer af de prøvelser man må igennem i den mindre selvstændige bedrift eller virksomhed. I Danmark har 75% af virksomhederne under seks medarbejdere og 92% under tyve medarbejdere! (Data fra ASE's medlemstidsskrift).

Der var en gang - hvor skolen også stod for moralske dyder. Og nogle af disse dyder var direkte socialisationsnødvendigheder i den selvstændige livsform: „Sæt tæring efter næring“, „enhver er sin egen lykkes smed“, „klare dagen og vejen“, „betale enhver sit“.

Gradvist forsvandt den moraliserende holdning og de meget praktiske skolefag. De selvstændiges børn blev lønmodtagere. Og priste sig måske lykkelige over ikke at skulle leve deres forældres hårde liv.

Min mor for eksempel. Hendes far var selvstændig kunstner. Et usikkert liv. Som hele familien var afhængig af. Men han klarede det i mange år og døde så meget fattig. Mor fik selv en tjeneste-mandsstilling efter at den børnehave hun oprettede gik over til at være kommunal, selvejende, institution.

Havde hun oprettet sin egen børnehave, ene kvinde for så længe siden, hvis ikke hendes far havde klaret sig selv fra grunden? Nej, næppe.

Men karakteropdragelsesproblematikken er central. Det at være selvstændig kræver bestemte, personlige egenskaber. Hvis ens egne forældre ikke er selvstændige. Og hvis skolelærerne ikke vil opdrage. Hvor kan så disse personlige kvalifikationer udvikles?

I den pædagogiske faglitteratur eksisterer de selvstændige ikke.

Kun ganske få steder strejfes de i et glimt. Katrin Hjort har i sin bog „Pigepædagogik ved overgangen fra folkeskolen til gymnasium“ et sted en meget levende beskrivelse af en købmandsdatter, som ikke passer ind i det abstrakt-almene faglige gymnasium. Og Knud Sørensen skriver rundt omkring i sine værker om bondesprog og industrisprog. Om bondebørns vanskeligheder ved at skulle „tale følelser“ med den moderne dansklærer. Følelser er i deres livsform noget man har. Ikke noget man gør til offentlige samtaleemner.

Derimod har der i den pædagogiske litteratur været en glubende appetit på at redde arbejderbarnet. Og fantastisk vigtigt. Men hvorfor skulle de selvstændige udelukkes fra det pædagogiske selskab. Åh jo! Det var jo „småborgerne“. Det forhadte småborgerskab, der ud fra en socialistisk synsvinkel forrådte arbejderklassen ved at hælde til borgerskabet. Og som i de humanistiske læreres øjne var småtskårne og materialistiske - de havde jo ikke faste stillinger som lærerne. Og som endelig de modernitetssøgende elite-lærere ignorerede som historiens dødsdømte undergangsgruppe. Så - exit!

De har heller ikke gjort meget opmærksom på sig selv. De kan jo ikke snakke og skrive så fint. De har travlt. Med dagen og vejen.

Og pædagogikken blev boglig. Det kom til at dreje sig om viden og om indsigt, gerne kritisk indsigt. Selvstændighed blev nu forstået som åndelig selvstændighed. Hvad økonomisk selvstændighed betød gik gradvist over i et kulturelt hukommelsestab i det Danmark, der i 60'erne var sikker på at tusindårsriget var lige om hjørnet.

I dag begynder de andre livsformer meget sent at forstå, at hvis de mindre selvstændige virksomheder holder op med at eksisterer svækkes hele samfundets overlevelsessevne fundamentalt.

Der er tale om misundelse, manglende gensidigt kendskab og om en væsentlig kulturel distance

Hvordan kunne det gå så galt? Hvorfor blev afstanden så stor? Hvorfra kom den kun dårligt tilbageholdte fjendtlighed på begge sider? Har det kun været et Københavnsk fænomen? En freudomarxistisk konkurreren med den jævne, jordnære tilpasning til livets betingelser? Er det min egen subkultur?

På mange af mine kurser for lærere har deltagerne arbejdet med øvelser, der viste deres holdning til den selvstændige livsform. Overalt i landet har distance eller modvilje været markant. Indtil fornylig. Nu er det langsomt under forandring til det mere positive. Men i årtier har der været et meget køligt ingenmandsland mellem de to parter.

De selvstændige, de mindre næringsdrivende. Det var venstre, det var

fremskridtspartiet. Lærerne og forskerne- det var VS, det var SF, kommunister og socialdemokrater. Åh jo! Der har sandelig været orden på sagerne.

Familiemæssigt kommer mange lærere fra den selvstændige livsform. Og procentmæssigt mange skoleledere. Både undervisning og ledelse kræver en høj grad af selvdisciplin: Evnen til at tilrettelægge sit eget arbejde, til dels arbejde når andre holder fri, være selvkritisk evaluerende, holde ud, arbejde hårdt, kunne klare den forpligtende, direkte kontakt til andre mennesker.

Så der er nogle lighedspunkter. Lærere bryster sig da også af deres egen selvstændighed. Ganske vist ikke økonomisk selvstændighed, ikke produktudvikling på markedsvilkår - men åndelig, intellektuel selvstændighed. Ja. Rigtigt. Og: Det er lige her det skiller: Den mentale distancerede uafhængighed af andres viden og meninger hos læreren. Og den nødvendige nærhed og direkte materielle afhængighed af kundernes behov og fornemmelser hos den næringdrivende.

Misundelse! Har jeg tit tænkt. Vreden og bitterheden begrundes med eet, men stikker måske i noget helt andet: De næringsdrivendes misundelse over at lærerne i så vidt omfang kunne følge deres personlige åndelige og kulturelle interesser. Helt enkelt misundelse over lærerens almene dannelse som kulturgode. Den næringsdrivende kan ikke tillade sig at være dissident i lokalsamfundet. Den selvstændiges misundelse over lærerens fritid og ferier. Oplevelser, som den selvstændige ofte må nægte sig selv for at kunne overleve økonomisk.

Jeg husker et interview med en ung slagter i en by på Bornholm. Noget af det bitre for ham var at se hans tidligere ungdomsvenner kunne gå rundt og holde fri og more sig. Og vel i realiteten kunne tjene det samme som ham. De havde blot ikke skabt deres egen arbejdsplads.

Og lærernes misundelse over den selvstændiges tilfredsstillelse ved at nå frem til noget, som bliver færdigt! Noget, som andre gerne vil have, tager aktivt imod og med glæde bruger i deres hverdag. Tænk på lærerens frustration når eleverne ikke vil tage imod de kundskabsgaver læreren tilbyder, ikke tager indsigten til sig, ikke vil bruge lærernes gode forslag og ikke giver læreren anerkendelse for deres arbejde? Også lærerens ønske om mere fuldt og helt at kunne bestemme selv, være sin egen herre og kunne disponere helt over sin egen arbejdskraft.

Danmark er et land hvor de mindre selvstændige virksomheder har ydet et afgørende væsentligt bidrag til udviklingen af de store erhvervsvirksomheder, som har arbejdspladser til hundredetusinder lønmodtagere. Selvstændighedskulturen har stået stærkt. Stadigt har vi i Danmark en meget mindre gennemsnitlig virksomhedsstørrelse end i nabolandene. Men det er virksomheder, der er dygtige til at finde sammen i netværk og skabe en eksport, der i grunden er dybt imponerende.

Først i nyeste tid er den selvstændige livsform blevet truet på sin eksistens af de store virksomheder, som den selv har lagt grundstenene til. Og risikoen er at produktfornyelsen går i stå og at antallet af arbejdspladser går ned. For de små virksomheder skaber arbejdspladser.

For det første den selvstændige selv. Som forlader en stilling og kaster sig ud i det ukendte. Selv forlod jeg et guldrandet lektorat.

I de første fire år var jeg alene om arbejdet. Gradvist turde jeg tilknytte løs arbejdskraft. Aktuelt er der i MetaConsult tre heltidsbeskæftigede og 5-6 deltidsbeskæftigede. Det vil sige i alt ca. 6 arbejdspladser på seks år. Lad os håbe at det holder.

Allerede nu kan jeg se, at jeg ikke tør ansætte flere fast. Omsætningen er for uberegnelig. „Profitmarginen“ for lille. Der er ingen reserver i denne virksomhed. Jeg satser al omsætning på produktudvikling og faste omkostninger. Risikovillig kapital eksisterer nok kun på heroinmarkedet.

I dag skal man have en bred uddannelse, omfattende erhvervs erfaring, et jernhelbred og praktisk kreativitet for at kunne skabe en ny lille virksomhed.

Uden uddannelse går det ikke. Måske er der brug for en anden slags skolegang. For andre typer kurser. Eet er sikkert: Fremtidens selvstændige har ikke en chance hvis ikke uddannelsessystemet giver en solidarisk og virkelighedsnær rygstøtte.

Det skyldes bl.a. nedgangen i antallet af selvstændige: Færre og færre børn og unge får hjemmefra noget indtryk af hvad det vil sige at skabe sin egen forretning. Og har i årtier, måske i generationer, i skolen mødt en slet skjult latterliggørelse eller fortællelse af den selvstændige livsform. Den har været på vej til at blive tiet ihjel.

Selv de største industrilokomotiver, handelsimperier og servicegiganter vokser sig ind i stagnation: Nordisk Fjer, Burmeister & Wain, ØK, ISS. Der må fornyelse til. De stivnede dinosaurer må afløses af de små vågne og varmbloedige virksomheder.

Der må og skal også være plads til de vordende selvstændige i skolen.

Fjendtlighed og fascination til den selvstændige

Som konsulent omtaler jeg ind imellem min selvstændige virksomhed, omtaler mig selv som selvstændig, og bruger mine erfaringer som eksempler i foredrag om livsformer.

Mange lærere er bedøvende uinteresserede og bliver nærmest forargede hvis der bruges mere end fem minutter på egne erfaringer.

Det morsomme er, at det med stor sandsynlighed er lærere, der i øvrigt går energisk ind for erfaringspædagogik.

Danmark er på vej mod et kollektivt kulturelt hukommelsestab mht. den selvstændige livsform

Stadigt færre børn og unge har hjemme mulighed for at tilegne sig grundelementerne i den selvstændige livsforms logik og kompetenceprofil. Som der rigtigt skrives side 41n i undervisningsministeriets betænkning 1301: "I dag har de unge typisk ikke forældre, der selv driver egen virksomhed, og der er heller ikke mange i forældrenes omgangskreds, som har ejet eller ejer egen virksomhed. Dette kombineret med, at uddannelsesystemet i dag generelt er rettet mod at skabe lønmodtagere.....".

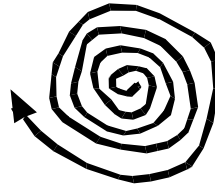
I Erhvervsministeriets betænkning 1304 fortælles side 137 om selvstændighedskulturen i Lombardiet, Italien. Her er der en iværksætter for hver tre lønmodtagere. Der er støtteordninger, men ikke meget mere omfattende end i Danmark. Det afgørende ser ud til at være en social kultur, som værdsætter den selvstændige næringsdrivende og som tilbyder positive identifikationsmodeller for de unge.

Side 33 i samme betænkning citeres en international undersøgelse med 44 lande: „.... scorede arbejdsstyrken i Danmark højt på faktorer som „seriøs og hårdtarbejdende ungdom“ (nr. 1) og „Arbejdsstyrkens motivation“ (nr 4.). Vedrørende kvalifikationer, som er vigtige i relation til at etablere egen virksomhed - f.eks. „Befolkningens innovation og iværksætterånd“ og „Initiativ og risikovillighed“ - ligger Danmark henholdsvis nr. 21 og nr. 36 ud af 44 lande“.





# 1. Danske forskere har udviklet en livsformsteori



Over de sidste 15-20 år har en tværfagligt sammensat gruppe danske forskere udviklet en grundlæggende ny teori om befolkningens social-kulturelle dybdestruktur. De har samtidig defineret en ny krævende videnskabelighed, et nyt syn på hvad man må kræve af en videnskabelig teori.

Thomas Højrup m.fl. har skrevet en række samlende og eftertænkende afhandlinger, der præsenterer arbejdet. Sproget her er meget krævende. Men også imponerende i sin gennemarbejdede stringens.

Dette stykke grundforskning er således teoriudviklende, men har også bidraget med meget spændende datamaterialer og nye analyseformer. De har været ude og undersøge livsformer i flere slægtled i en egn af Danmark. Og er derfor i stand til at levendegøre teorien i formidlingen samtidig med at de fastholder et teoretisk niveau.

Grundlæggende er begrebet „multi-centrisme“. Samfundet bevæger sig ikke fra eet sted og til eet andet sted. Tværtimod er der en række centre, der bevæger sig, udvikler sig ud fra en indre dynamik men inden for en ramme: Staten. Udviklingen er ikke enkelt bestemt. Vi ved ikke hvad der vil ske.

Nutiden bliver derved ikke blot et uundgåeligt forudberegnet punkt på en lige linje. Men en verden af spændende muligheder. Det endimensionale deterministiske historiesyn falder fra hinanden.

Forskerne har interesseret sig for menneskers virkelige livspraksis. For de selvbestemte eksistensmåder, og for hvordan kulturel forskellighed bliver opretholdt. De har dokumenteret og begrebsliggjort en række former for kulturel kontrast og etnocentrisk blindhed, som gensidigt forudsætter hinanden. Og påpeger betydningen af en eller anden form for virksomt kulturforsvar for opretholdelsen af den kulturelle forskellighed og etnocentrismen.

## Livsformen er en helhed

Det centrale begreb er livsformen: Den sammenhængende helhed og enhed af livspraksis og tidsstrukturer i familien og i arbejdet, af nødvendige nøglekompetencer og sprog, af værdier og sociale „briller“, som de andre livsformer ses igennem. Hertil kommer de centrale begreber om verden, som erfaringerne tolkes igennem.

Livsformen er mere fundamental end fag og andre overfladevariationer. Derfor skelner de f.eks. ikke mellem livsformer på landet og i byen, men fremhæver tværtimod fællestræk, der hvor de findes. Og de dokumenterer livsformernes tendens til vedholdende at overleve i stadig nye udformninger: Fra bonde i en generation, til vognmand i næste, til købmand i vor tid og - hvem ved - selvstændig konsulent i næste: Det fælles er den selvstændige livsform. Og fænomenet kalder de „neokulturation“.

De bryder med socialforskningsinstituttets homogeniserende ideer om gradvise overgange mellem sociale lag og grupper. Og fremhæver i stedet for de enkelte livsformers egen kulturelle selvafrænsning og opretholdelse af kontrast til de andre.

Således opløser de også forestillingen om at vi alle bliver lønmodtagere, at det hele ender med store virksomheder „industrialokomotiver“. Samfundet bliver ikke mere og mere ens. Den vellykkede danske samfundsudvikling beror på en spændingsfyldt vekselvirkning og sameksistens mellem livsformer, der er forskellige i sind og skind, og som knapt nok forstår hinanden. Præcis dette opretholder samfundets dynamik og udviklingsmuligheder.

De fire livsformer, som teorien udpeger er grundigt beskrevet i litteraturen, kort fortalt er det følgende:

Lønmodtageren: Arbejdet er et middel til det mål, som er det frie liv i fri-tiden. Andre bestemmer hvordan brugsværdierne i ens kompetence sættes i spil. Løn forhandles kollektivt. Lønmodtageren får sjældent lejlighed til at få indblik i virksomhedens økonomi, men er alligevel som regel loyal mod arbejdspladsen, som det sted hvor livet sikres økonomisk.

Den karriere- og udviklingsorienterede: Livets mening er det personligt udviklende arbejde. Målet er at bevæge sig fra at administrere andres arbejdsplaner til selv at definere sit jobindhold. Dette sker ved investering i sig selv. Her ses den fri tid som en vigtig strategisk ressource. Loyaliteten ligger nok så meget i egen karriere mere end i virksomheden. Hvis græsset er grønnere hos

nabovirksomheden flytter man.

Investoren: Har formue. Må passe på den - sikre den og investere den for ikke at lide værdi-forningelse. Livets mening er et værdigt og kulturelt liv med den nødvendige ansvarsfølelse over for familiens kapital. Har eventuelt uddannelse og arbejde som middel til at finde livet værd at leve.

Den selvstændige: Ejer sine egne produktionsmidler, kan selv vælge at arbejde for en indtjening, der ligger under den ufaglærte arbejder. Livets mål og mening er det daglige virke, hvor der ikke er fri tid.

Ledige er presset ud af en livsform og tilstræber i videst muligt omfang at fastholde tilhørsforholdet. De er så at sige „hvilende“ medlemmer. Hvis den tidligere lønmodtager får chancen for et job vil de fleste tage det med glæde. Over længere tids ledighed kan der indtræde en tilstand af håbløshed og vrede mod samfundet så man ikke længere kan forestille sig at komme tilbage. Dette er en tilstand af social opløsning. Det er ikke en ny livsform så længe familierne ikke gennem opdragelsen formår at give deres børn en ny positiv identitet som „borgere på overførselsindkomst“.

En livsform er bl.a. defineret ved, at den har en positiv opfattelse af sit eget værd, og ser sin egen livspraksis som en meningsfuld og værdifuld tilværelse, som man udfylder med interessante aktiviteter. Hvis ledige i deres familiekultur reelt når hertil kunne man hævde, at en ny livsform var ved at opstå.

Unge under uddannelse er på vej til at danne en livsformsidentitet. Pensionister er hvilende medlemmer af den livsform de har levet i.

Livsformer opstår og livsformer forgår

Forskellige samfundsbygninger giver mulighed for forskellige kombinationer af livsformer. Går vi tilbage til middelalder og feudaltid var der plads til livsformer, som vi i dag mindes i kraft af historieundervisningen: Adelen, Kirken, fæstebonden, kongehuset. Siden kom i 1800-tallet den fri næringsdrivende, selvstændige forretningsdrivende til i takt med at adelens privilegier blev ophævet og markedet udvidede sig. Adel og kirke træder helt tilbage, kongehuset ophører med at have politisk-økonomisk magt, lønmodtagerlivsformen vinder frem.

Føres denne linje videre kan man spørge: „Hvad sker der lige nu, hvem er de nye, kommende livsformer?“ Min vurdering er, at der sker kraftige forrykkelser.

Lønmodtagerlivsformens århundrede er ved at være slut. Den standar-

diserede jobkompetence, som er kernen hos den udskiftelige lønarbejder kan ikke fungere tilstrækkeligt produktivt i moderne virksomheder. Arbejdsløsheden kan svinge op og ned, men i de kommende årtier vil vi se livsformens omfang aftage. Aktuelt er der stærke tendenser til en forandring af lønmodtagermentaliteten, men spørgsmålet er om det er muligt inden for rammen af lønmodtagerens ansættelsesform.

Den karriere- og udviklingsorienterede livsform øger i disse år kraftigt sit råderum: Samtlige nyere uddannelsesreformer er tilskåret efter denne livsforms kvalifikationsbehov (kritisk selvstændig analytisk overbliksviden, gruppesamarbejde, projektarbejde, tværfaglig indsigt, overbliksviden osv.) Og de er placeret på de fleste beslutningsposter af betydning i samfundet som helhed og dermed placeret så de kan styre reformerne til egen fordel. Livsformens betydning øges i kraft af at den nye informationsteknologi giver den mulighed for selv at stå for egentlig vareproduktion uden om lønmodtagerne. Hermed sigter jeg til at den fysiske vareproduktion bliver stadig mere automatiseret, kræver stadig færre hænder og stadig mere kendskab til brugen af computere, som styrer maskinerne. Stadigt mere viden, intellektuel know-how og overblik.

Hos MetaConsult har vi således kun faste udviklingsmedarbejdere og salgsmedarbejdere tilknyttet. Selve den fysiske produktion kan vi i kraft af høj-teknologisk udstyr i betydeligt omfang ordne som ren og skær variation ind i mellem det kreative arbejde. Det er jo ikke muligt at sidde og finde på noget nyt hele tiden. Det er i vores sammenhæng en spændende oplevelse at tumle printere, papir, omslag, hæfte-falsemaskine og skæremaskine. Det skaber kropsligt-sanselige oplevelser. Som forlags-direktør er jeg selv i stand til at producere tekst-hæfter færdige til forsendelser uden at inddrage andet personale.

Investorlivsformen, set som dansk livsform, fortsætter, men dens betydning opvejes nu af udenlandsk kapital og af lønmodtagerkapital. Dens betydning mindskes yderligere fordi den rigtige nøglekompetence i dag kan være vigtigere end pengekapital. Dens politiske styrke vil derfor gradvist aftage til fordel for den karriereorienterede livsform. Også fordi kloge investeringer kræver én så detaljeret indsigt i virksomhederne at de egentlige formueindehavere er nødt til at overgive styringen af investeringerne til - de karriereorienterede eksperter.

Den selvstændige livsform nærmer sig udslettelse og indebærer samtidig de nødvendige kim til en ny økonomisk mentalitet. En ny erhvervsøkonomisk udvikling af det økologiske informationssamfund. Livsformens betydning som nøglefaktor for erhvervslivets udvikling er i dag modstræbende erkendt: Her skabes mange nye produkttyper og her skabes arbejdspladser. Dette skal ikke overdrives: Også mange

store virksomheder skaber arbejdspladser og nye produkter. Men de helt risikable satsninger foretages ofte af enkeltpersoner, af opstartere, som sætter deres egen eksistens ind på det.

I disse måneder har jeg selv satset næsten alle ressourcer på at udvikle og markedsføre vores nye produkt: Den pædagogiske poster. En pædagogisk vægavis, der i collageform kombinerer tekst, fotos og computergrafik. Og som skal give direkte inspi-ration til pædagogisk fornyelse og skoleudvikling når de hænger på lærerværelser, skolelederkontorer, korridorer, aulaer og klasseværelser.

Men jeg aner ikke om det vil lykkes. De store pædagogiske forlag har ikke skabt et sådant produkt, men de vil sikkert følge hurtigt efter hvis vores plakater sælger. Den satsning, jeg her foretager, kan true min virksomheds eksistens hvis den slår fejl.

En sådan risiko løber den karriereorienterede livsform kun sjældent og hvis de gør det er det andres penge de „risikerer“ med!

De, der sidder på den selvstændige livsforms samfundsmæssige udviklingsmuligheder er den karriereorienterede livsform, fordi de sidder på beslutningsstrukturen. Problemet lige nu er, at de ikke har forstand på, hvad det vil sige at være selvstændig næringsdrivende. De træffer beslutninger i blinde ud fra deres egne livsformsbriller.

Det er vigtigt at forstå, at der ikke er tale om modvilje eller ødelæggelsestrang, men om etnocentrisk blindhed. De har helt enkelt ikke personlig erfaring med at skabe en virksomhed på flad mark. Og forstår ikke at selve den sagsgang, som de finder rationel og konstruktiv kan være en uoverkommelig forhindring for en selvstændig, der har travlt med at klare dagen og vejen.

Hvis man som selvstændig har brug for en eller anden form for håndsrækning fra de erhvervs-støttende organer. Så er det første og uomgængelige krav altid at der skal udfyldes skemaer med systematiske beskrivelser af virksomheden. Pænt og ordentligt, som der jo er hos de karriereorienterede selv - de betaler jo ikke personligt for den arbejdstid, det kræver at skabe den administrative orden de har.

Så den selvstændige skal først kæmpe sig igennem lange vejledninger med småt tryk - vejledninger, som er udformet så de dækker alle eventualiteter. Derefter skal man have juridisk-økonomisk ekspertise

for ikke at komme til at skrive lige akkurat det forkerte ord, som de karriereorienterede kan bruge til at diskvalificere virksomheden. På dette tidspunkt har man uden nogen form for egentlig menneskelig kontakt eller garanti investeret ufattelig kostbar arbejdstid i en yderst chancebetonet kontakt til myndighederne.

Ofte har jeg måttet vælge mellem at tjene penge hjem til at betale regninger i MetaConsult - eller ansøge om interessante - men fjerne - muligheder for erhvervsstøtte. Det er min erfaring, at de karriereorienterede eksperter i støtte til iværksættere helt enkelt ikke tror dette kan være sådan. Men det er det.

Den karriereorienterede erhvervshjælper tror bogstaveligt talt, at man som ansvarlig virksomhedsleder i den situation vælger at udfylde skemaer.

Der er brug for at erhvervshjælperen selv bevæger sig ud til virksomhederne, taler personligt med lederen og selv udfylder sit forbistrede skema, som de jo må kende bedst. Derefter kunne man som virksomhedsejer lige se det igennem. Så ville der være en mulighed for at overleve i papirjunglen.

Man kunne også drømme om at skemaerne kom på disketter, så man kunne skrive teksten direkte ind i de relevante rubrikker.

Nå, der slap lidt damp ud. Sorry.

### Lærerne tilhører den kompetenceproducerende livsform

I et andet teksthæfte: T-5, „Skolelæreren hører til den kompetenceproducerende livsform“, har jeg nøje argumenteret for, at lærerne ikke kan placeres i nogen af teoriens livsformer, men udgør en femte kategori.

De er ansat på lønmodtagerlignende vilkår men har ikke lønmodtagerarbejde, tværtimod et arbejde, der meget minder om den karriereorienterede. De udfører ledelsesarbejde i klasseværelset og arbejder i hjemmet med forberedelse - det gør lønmodtagere ikke. De kan imidlertid hverken forhandle deres løn eller gøre karriere. Og de kan ikke omdefinere deres undervisningsopgave i det omfang en karriereorienteret kan omskabe sit arbejdsområde. De er ikke selvstændigt næringsdrivende fordi de har ikke ansvar og handlekompetence mht. det økonomiske kredsløb omkring deres arbejde men de er mentalt meget selvstændige. Investorer er de i sagens natur ikke. I hvert fald



ikke i kraft af deres læreransættelse.

De udgør den kompetenceproducerende livsform og har helt særlige interesser, der ikke kan reduceres til typiske lønmodtagerinteresser. Dette kan bl.a. ses i brede lærerkredses modstand mod de senere års arbejdstidsreformer, som er afkalkuleret over en lønmodtagermodel.

Her er lidt udvalgt litteratur om livsformer i Danmark

Højrup, T. Begrebet livsform. "Fortid og nutid", 1984 nr. 2, 194-218 (Koncentreret gennemgang af kategorierne selvstændig livsform, lønmod-tagerlivsform og karriereorienteret livsform. Kritik af tidligere begrebsstrukturer. Eksempler på livsformernes fejlforståelse af hinanden).

Højrup, T. Det glemte folk, 2. udgave. København: Statens Byggeforskningsinstitut, 1989. (den 4. rev. udgave er udkommet). ca. 500 sider. (Hovedværket med et væld af empirisk materiale og en koncentreret videnskabsteoretisk argumentation for det teoretiske grundlag i bilagsmaterialet.)

Højrup, T. Lønmodtagerkapital under folkestyre. København: Rosinante, 1991 (Indflettet i bogen, der overvejende er en diskussion af potentialerne i lønmodtagerfonde, gives nogle afgrænsninger af den fjerde livsform: Investorlivsformen.)

Christensen, L. Rahbek. Livsformer i Danmark. København: Gyldendal, 1988? (Letlæselig formidling af Højrup's teori og Rahbek Christensens egne teser om selvstændige kvindelige livsformer.)

Højrup, T. Omkring livsformsanalysens udvikling. København: Museum Tusculanum, 1995, 237 s. (Afrundende opsummering af livsformsteoriens udvikling mhp. forsvar af doktorgrad. Meget koncentreret og teoretisk forfinet udpegning af teoriens fortrin sammenholdt med andre videnskabsopfattelser. Udogmatisk indhentning af videnskabslogiske tankegange fra Hjelmslev, Hegel, Clausewitz og andre. Fremlægger opfattelse af kulturel kontrast, etnocentrisk blindhed, og forsvarsevnen som forudsætning for andres anerkendelse, som reelt giver et forståelsesgrundlag for de sidste års borgerkrigsaktive tilstand i det tidligere Sovjetunionen, Jugoslavien mv. Up-to-date litteraturhenvisninger)

Forskellige livsformer har forskelligt uddannelsessyn

Lønmodtagere er ambivalente: Lønmodtagerens grundlæggende logik mht. kompetence er den, at en solid faglig kompetence er forudsætningen for at få en eksamen. Som er forudsætningen for at komme ind i en fagforening. Som er forudsætningen for at kunne få et job med ordnede forhold. Eller understøttelse.

Men ikke så snart er kompetencen erhvervet før andre bestemmer over hvordan den skal sættes i spil. Lønmodtageren bestemmer ikke over realiseringen af brugsværdierne i sin egen kompetence. De skal blot besidde kvalifikationerne for at kunne sælge deres arbejdstid - eller ledighedstid.

Dette giver en uundgåelig og dybtgående ambivalens i forhold til selve dette: At lære noget. Skolegang og uddannelse får let præg af at være et nødvendigt onde. Den „instrumentalisme“, som pædagogiske forskere har konstateret hos unge og voksne under uddannelse kan meget vel forstås som lønmodtagerlivsformens uddannelsesambivalens.

Det er svært at lære skolefag. Det er hårdt arbejde over mange, mange år. Og så blot for bagefter at miste herredømmet over sin egen kunnen!

Så længe lønmodtagerarbejde organiseres på den måde at de ikke selv bestemmer over hvordan kompetencerne sættes i spil - vil den vordende lønmodtager næppe kunne undvige denne ambivalens, uanset hvilken fantasifuld motiverende pædagogik, læreren bruger. Det er et samfundsmæssigt grundvilkår.

Men lønmodtagerens uddannelsesorientering er mod gennemsnitligt gode og velkendte kvalifikationer. Fordi det ikke så meget er personen der defineres, men jobbet. Personerne er i denne livsform udskiftelige.

Lærere ved godt alt dette og synes det er synd for dem. Denne medynk med de vordende lønmodtagere kan eleverne mærke. Det gør det ikke lettere, fordi mange trods alt er stolte af at kunne kvalificere sig til et job.

Vi har her typisk problematikken med eleven, der er tilfreds med et syvtal, og læreren, der presser på for at eleven skal være mere ambitiøs. Eleven er blot interesseret i at gøre det godt nok. Godt nok til hvad? Til lige at klare sig igennem til et acceptabelt gennemsnitligt kvalifikationsniveau og måske et job, der er langt under lærerens egen acceptgrænse.

Der, hvor lønmodtageren imidlertid kan blive rigtigt begejstret for at deltage i undervisning, er der hvor den sigter mod at berige deres fritidsliv hvor de selv bestemmer over brugen af tid og ressourcer. Det vil for voksne ofte være oplysningsforbundenes aftenkurser. Og for de unge - ungdomsskolen, efterskoler og højskoler.

Den karriereorienterede er kritisk storforbruger af uddannelse: Den karriere- og udviklingsorienterede klarer sig i kraft af sin unicitet. Sin



særlige kompetenceprofil. Og kvalifikationerne skal være helt i top og tidssvarende.

Det er dem, der stiller rabiate krav til skolen om lærernes kvalifikationer, som direkte forfølger enkeltlærere, som de mener giver deres børn dårlig undervisning. Som prøver at flytte deres unge over i andre gymnasieklasser evt. til private skoler osv.

De elsker uddannelse, kan lide at lære og ved at guld og grønne skove og et spændende arbejdsliv venter forude. De vil have avancerede undervisningsformer og gerne store udfordringer.

De søger overbliksviden. De øver sig i kritiske analyser. De ved godt, at deres fremtidssucces vil handle meget om at kunne gå om bag overfladen. Se udviklingstendenser, tænke forud for de andre. De vil have strukturel indsigt. De vil lære at lære.

Skolegang og uddannelse er en fremtidssikring. En investering på langt sigt. De er villige til at bruge tid på eksotiske fag og opgaver: Det kunne jo være, at det lige præcis var dette der engang i fremtiden gjorde deres kvalifikationsprofil enestående konkurrencedygtig. Så hvis de har en følelse af, at der er kvalitet i undervisningen vil de følge læreren langt ud ad tangenterne.

Sådanne elever, kursister og studerende kan nemt finde på at klage over for lave karakterer.

Lærere har ofte et ambivalent forhold til dem: De er gode at have i klassen, men de kan også være ekstremt egoistiske og skubbe andre elever til side. Så på den ene side kan læreren føre nogle inciterende faglige samtaler. Men på den anden side føle ubehag ved denne selv-promovering, som går direkte imod lærerens egen socialkarakter. (Se T-6: "Den boglærde lærer har en spændende personlighed").

De selvstændige har travlt med at lære det mest nødvendige: På langt sigt - det vil sige på børnenes vegne - ønsker den selvstændige, at de får en god skolegang. Lærer at passe deres ting, være flittige og nå gode resultater.

Dels fordi det er et led i den for dem nødvendige karakteropdragelse som kræver indarbejdelse af en meget hård selvdisciplin. Men dels fordi, som livsformsforskerne har påpeget, selvstændige ofte først lever en del af deres liv som lønmodtager for at spare op til at starte for sig selv. Det klassiske eksempel er smedevenden og andre håndværkere, der først er ansat for så senere at nedsætte sig som mester. De skal altså kunne beherske lønmodtagerarbejdet som et middel til det mål at blive selvstændig.

Og den selvstændige kan også i perioder blive nødt til i lønarbejdet at



tjene de kontanter, der kan holde en underskudsvirksomhed flydende til der kommer bedre tider.

Den aktive selvstændige næringsdrivende, har ganske praktiske og barske behov at dække. Det, der skal læres, skal være praktisk og økonomisk brugbart. Når undervisningen er forbi skal man have lært det, som undervisningen sigtede mod. For de har ikke tid til at studere videre i hverdagen endside læse lektier. Derfor foretrækker de en handlingsorienteret og træningspræget pædagogik. Undervisningen skal helst være delt op i korte moduler, der kan tages når der ikke er så stærkt pres på i virksomheden og den selvstændige kan afse tid.

Det tog mig adskillige år og et tab på 10-15 000 kr. i kursusbetaling før det gik op for mig at mine egne vilkår for efteruddannelse var endegyldigt foran-drede.

Investorlivsformen skal sikre det rige liv: Investorlivsformen kan anskue uddannelse ud fra fire perspektiver. For det første er det psykisk sundere at have et arbejde. Derfor tager man en uddannelse og finder et morsomt arbejde selv om man ikke økonomisk set behøver at tjene penge selv.

For det andet kan man være optaget af virksomhedsdrift, kan ønske at øge formuen og må derfor dygtiggøre sig på de bedste internationale uddannelsesinstitutioner.

For det tredje er man nødt til at have en betydelig økonomisk og juridisk indsigt for ikke at blive snydt af smarte rådgivere fra den karriereorienterede livsform.

Og for det fjerde skal man have livet til at gå med noget. Eventuelt finkulturelle hobbyaktiviteter. Og finkultur nydes bedst når man har omfattende kunstnerisk og kulturel viden.

Af disse grunde er investorlivsformen storforbruger af uddannelse, men finder den hvor de mener den er bedst. Inden for eller uden for landets grænser.

Lærerne elsker viden og uddannelse i sig selv

Den kompetenceproducerende livsform har den grundsituation, at den er aktiv og ansvarlig mht. formidling, transmittering, af kulturel identitet og faglige kundskaber m.m. til de nye generationer. Men uden selv at komme til at udnytte de skoleeksterne produktive brugsværdier, som ligger i den kompetence de skaber i samarbejde med elever, kursister og studerende.

Lærernes eget værdisæt mht. uddannelse er, at det er indiskutabelt værdifuldt i sig selv at lære noget og at besidde lærdom under næsten enhver form. Men især boglig.

Heri afviger de fra de andre livsformer med undtagelse af investorens livsformen, som også har en æstetisk livsnydende holdning til viden og dannelse. Men dybest set ser lærere meget ofte ned på folk, som lærer noget blot for at bruge det.

Livsformerne har et meget forskelligt forhold til økonomi

Man får som selvstændig et skarpere blik for de andre livsformers forhold til økonomi.

Den karriereorienterede livsform disponerer over andres penge, ikke deres egne. De har ofte ingen personlig erfaring med at vride penge ud af arbejde. Men de bilder sig ind at de er eksperter i netop dette. Hvis virksomhedens økonomi ikke fungerer på trods af deres gode råd er det lønmodtagerne i virksomheden, som har svigtet. Hvis virksomheden går ned er det nogle andre, der lider tab. Den karriereorienterede finder en ny virksomhed.

Lønmodtagerne bliver af de karriereorienterede managere holdt i en kunstig uvidenhed om virksomhedernes økonomi og bliver derved forhindret i at handle økonomisk fornuftigt.

Jeg havde nogle meget interessante oplevelser som konsulent i virksomhedskultur i nogle danske erhvervsvirksomheder. Det var helt konkret som jeg ovenfor beskriver: Mandskabet ved maskinerne fik ikke svar på deres spørgsmål om hvad forskellige dispositioner kostede og kunne derfor ikke tage selvstændige beslutninger og heller ikke vurdere den økonomiske visdom i deres leders dispositioner. På grund af dette blev der efter ledernes egne vurderinger spildt millionbeløb. Men også af ideologiske, traditionsbestemte grunde ville man ikke give medarbejderne denne indsigt.

Nu skal jeg ikke være for hellig. Vi er først nu selv ved at nå frem til præcis interne kalkulationer af hvad det egentlig koster os i maskineri, råmaterialer, arbejdstid og salg at sælge et teksthæfte, en plakat osv.

Nye formuer skabes af folk, der har et meget præcist indblik i hvor pengene kommer fra: Egne opfindelser, spekulationer, satsninger osv. Men allerede i generation nummer 2 kan dette være meget utydeligt. Og hvis der kommer senere generationer og arver rigdommen har de

ofte intet begreb om hvordan den oprindeligt blev skabt.

Lærerlivsformen har et overmåde fjernt forhold til hvor pengene kommer fra og til disponering over økonomiske ressourcer i det hele taget. De kommer jo fra staten, amterne og kommunerne, dvs. sådan nærmest fra himlen. Så hvem, der egentligt knokler dem sammen - ja, jo.

Undervisning og uddannelse er en forudsætning for samfundets økonomiske overlevelse endelige vækst. Men undervisning er ikke en direkte pengeskabende aktivitet i sig selv. Den er forudsætningen for samfundsproduktionen, men den skaber stadig ikke direkte penge gennem arbejdet. Og lærerne har sjældent nogen væsentlig indflydelse på deres eget omkostningsniveau - og de kan ikke selv sætte prisen på offentlig skolegang. Der er sket ændringer - men kun i begrænset omfang.

Som konsulent er jeg tit rystet over læreres uopmærksomhed mht. forbruget af ressourcer i forbindelse med pædagogiske udviklingsprojekter. Se mere herom i T-12: „I den lærende skole er der udviklingsrum til lærerne“ i afsnittet om tid som ressource.

Den eneste livsform, der er nødt til at have et helhedspræget overblik over hvordan penge kommer ud af arbejde, hvordan de bevæger sig igennem virksomheden, og hvordan man ved et hårdt slid opnår et reelt overskud - er den mindre selvstændige næringsdrivende.



## 2. Skolen har stor indflydelse på balancen mellem livsformerne



### Skolen behersker kompetencedannelsens hemmelighed

Der læres også i dag meget i arbejdslivet uden for skolerne. Og virksomhederne bliver stadig mere orienteret mod at anerkende læreprocesser i virksomheden ved siden af arbejdsprocesserne. Slagord som „den lærende organisation“ siger noget om hvor vidt fantasierne er kommet. Men den største kompetenceproduktion på det mest afgørende tidspunkt sker i skolen.

Kompetence er i dag lige så vigtig som pengekapital. Hvis videnskapskapitalen mangler nytter det intet at der er rigelige økonomiske ressourcer.

### Skolen giver omstigningsmuligheder

Det er et indlysende problem, hvis skolen og uddannelsessystemet, grundlæggende ignorerer en hel livsform. Det er tilfældet med den selvstændige livsform, som har et horn i siden på skolen. Og med god grund føler sig overset. Der er så at sige intet i de senere årtiers pædagogiske litteratur, der handler om hvordan man fostrer iværksætterkvalifikationer.

Ligeledes har den karriereorienterede livsform været stærkt utilfreds med skolens præstationer. Men har så også sat sit fingeraftryk på uddannelsesreformerne: Projektarbejde, tværfaglighed, overbliksviden, gruppearbejde, individuel fordybelse, personlig udvikling, individualiseret undervisning osv. Lige præcis de højniveau-kvalifikationer, som en karriereorienteret har brug for. Det er derfor naturligt at de også ønsker elev-vurdering af lærernes undervisning for at øge presset på de „dovne“ lærere.

Lønmodtagerne har været trygge ved skolens basiskvalificering indtil den karriereorienterede livsform fik succes med sit mistænkeliggørelsesprojekt. Så melder også socialdemokrater sig blandt de bekymrede. Lærer børnene nu noget?

Ved at kvalificere til de to etablerede livsformer: Lønmodtagere og

karriereorienterede, giver skolen elever, kursister og studerende nogle valgmuligheder, som aldrig har eksisteret før i dette omfang.

Enkeltpersoner har altid i kraft af specielle evner og forudsætninger kunnet skifte spor i tilværelsen. Men skolens effektive kompetenceproduktion gør det i dag muligt for de mange. Og det er mere vanskeligt end nogen sinde før at klare sig i samfundet uden den kompetence, som man kan få i skolen.

Derved kan balancen mellem livsformer ændres meget hurtigt - f.eks. inden for en 10-årig horisont. Som vi vil se det i de kommende 10 år hvor den karriere- og udviklingsorienterede livsform helt vil distancere lønmodtagerlivsformen.

Den moderne skole skaber med andre ord en flexibilitet, der kan sætte hele befolkningsgrupper i skred i deres egen levetid. Skolen giver omstigningsmuligheder. Skoler og uddannelsesinstitutioner er i vor tid det sted hvor livsformsskift kan planlægges på det politisk-forvaltningsmæssige plan og virkeliggøres på det individuelle plan.

Den offentlige skole tilhører ikke lærerne

Skoler og uddannelsesinstitutioner tilhører ikke lærerne som privatejendom. Lærerne er ansat til at undervise alle befolkningsgrupper lige grundigt.

Men lærere lægger meget af sig selv i undervisningen. De har et mentalt og socialt krævende arbejde. Skolens opgave lykkes kun i og med lærernes indsats. Derfor er det forståeligt, hvis de på et psykologisk plan over en årrække reelt begynder at opleve skolen nærmest som deres kollektive ejendom. Og reagerer med forbløffelse hvis kommunalbestyrelse, amtsråd eller forældrekredse sætter nye krav igennem.

I demokratiets offentlige skole skal lærerne give alle en lige god undervisning.

Hvis det nu forstås sådan, at skolen skal give den samme slags undervisning til alle, ja så er der jo ingen problemer. For det er just præcist hvad den gør.

Men hvis man tænker ud fra et livsformsperspektiv er det indlysende, at eleverne ikke har samme uddannelsesinteresser.

I så fald bliver en „ensartet undervisning“ en undervisning på helt uigennemskuelige livsformspræmisser. En fiktiv, ikke eksisterende monokultur, som i realiteten ikke kan undgå at blive lærernes egen dannelseskultur. Og det kommer af sig selv også til at betyde at lærerne måske uden rigtigt at gøre sig det klart kommer til at bestemme hvilken livsform, der især skal have sine interesser tilgodeset.

Livsformstænkningen er ikke bredt kendt og anerkendt i skolekredse fordi den er uforenelig med såvel den homogeniserede enhedsskole som med den socialistisk-humanistiske lønarbejderskole og den elitære fagrytteri-skole.

Den rager sig uklar med alle de gamle doktriner på een gang. Og er netop derved voldsomt forfriskende. Scenen bliver ryddet og en helt ny fortælling kan blive sat op.

Lærerne må indstille sig på, at skolen ikke tilhører dem. Og ønske alle livsformerne velkommen i skolen på lige vilkår. Og det vil sige at de må give livsformsbevidst undervisning.

I dag er skolen og uddannelsessystemet stadig toptunet til at forme lønmodtagere. For tiden uddanner uddannelsessystemet mange til strukturel arbejdsløshed som ledige lønmodtagere, der ikke er brug for.

Det er på høje tid at udvikle nogle klare konsekvenser af en multikulturel undervisning hvad angår pædagogik, fagdidaktik, den personlige kontakt i klasseværelset og studie- og erhvervsvejledningen i skolen. Og her tænkes der på „multikulturer“ i det „gamle“ danske samfund. Før bølger af indvandrere og flygtninge introducerede helt nye kulturbrydninger i skolen. Den danske skole var multikulturel længe før.

De unge har brug for et livsformsperspektiv

Tidligere fulgte unge i forældrenes fodspor. Og familierne var samlede om een livsform. I dag kan mor og far tilhøre forskellige livsformer. Det kan berige familielivet - men meget let også skabe voldsomme spændinger fordi livsformerne har særdeles forskellige holdninger til socialt samvær/produktivt arbejde, anvendelse af penge, skolegang og livsværdier i det hele taget.

Og hvis forældrene har forskellig livsform, vil elevens eget valg af livsform kunne virke som en loyalitets- eller illoyalitetserklæring over for den ene forældre. Den unge kan så prøve at udskyde valget.

I kraft af uddannelsessystemet har den unge en mulighed for at blive klar på dette spændingsfelt. Og mulighed for at vælge andre livsformer. Hvis altså skolen selv kommer med klare udmeldinger i disse retninger.

De unge har brug for at vide hvor de kommer fra og hvilke livsformsmæssige valgmuligheder skolen kan give dem.

Hvad nu hvis en stor del af de ungdomspsykologiske fænomener som har været udkældt af lærerne såsom „narcissisme“, „zapper-kultur“ og

„medieforbrugerisme“ for slet ikke at tale om klager over elevernes erhvervsarbejde - hvis alt dette er udtryk for de unges forståelige søgen efter en livsformsafklaring. Som skolen ikke giver dem. Søgen efter livsformer, som lærerne ikke giver plads i undervisningen. Måske endog ser ned på. Betragter som kulturelle fejlvarianter.

Unge er nødvendigvis meget optaget af de voksnes verden. Det er jo deres egen kommende nutid. Hvis de bliver forvirrede og desillusionerede mht. potentialerne for at leve et rigt voksenliv tror pokker, at de krummer sig ind om et ungdoms-samvær, der kører i ring om sig selv.

Hvad nu hvis dette er den skinbarlige virkelighed?

Den gængse progressive danske pædagogik var oprindeligt et radikalt værdiopgør med den autoritære og fordummende sorte skole. En skole hvor elever blev diskrimineret hvis de ikke havde den rigtige sociale baggrund.

Konsekvensen har været, at snart flere generationer af lærere er så generte ved at trække elevernes sociale baggrund frem, at de glider helt uden om.

Til nød har man i folkeskolen et vist kendskab til forældrenes arbejde. Men sjældent et klart blik for livsformen. I ungdoms- og voksenuddannelserne hører jeg ofte lærere med stolthed markere at de så sandelig ikke går tæt på elevernes sociale oprindelse. Men i så tilfælde underviser de i en tilstand af sociologisk blindhed. I nogle fag undervises der i dag direkte i livsformsteorien - historie og samfundsfag, måske dansk - men i mange andre fag er den helt ukendt. I disse fag kommer man reelt til at „skærme“ børn og unge mod en dybere forståelse af hvad deres forældre og andre voksne egentligt lever af og hvordan. Ved ikke at tage forskellene frem i lyset kan myter og fordomme leve videre i den uformelle samværskultur.

Unge har endnu ikke valgt livsform. Men de spekulerer

Engang blev jeg overtalt til i en hel uge hver dag at undervise en gruppe langtidsledige unge. Psyko-logien var indlagt mellem et videokursus og et radiokursus for at de kunne få lidt af hvert. Det var ret svært.

I min kvide gik jeg ind i en livsformssamtale med dem. Det viste sig at ca. to trediedele helst ville være selvstændige. Men var helt opgivende mht. at kunne blive det.

De følte ikke de var kvalificeret til det og drømte ikke om at nogen ville støtte dem økonomisk.



Med denne inspiration designede jeg et ret omfattende projekt hvor en forretningsmand og en ungdomspsykolog skulle optræne en sådan gruppe unge til at være selv bærende: De skulle danne et servicebureau „DUS“, de unges servicebureau, og skabe deres egen virksomhed på ungdomskulturelle præmisser, men med professionel back-up.

Projektet blev gennemræsonneret og sendt til kom-munens beskæftigelsesvejleder. Jeg modtog end ikke et svar.

Kort tid efter læste jeg i aviserne om de grønne bude i København, som netop var blevet en iværksættersucces.

Jeg læser for tiden i aviserne at de sidste opinionsundersøgelser af de unges holdninger viser en klar drejning i retning af den selvstændige livsform. Samtidig er de lige så tydeligt desillusionerede mht. om de tror på at skolen kan kvalificere dem hensigtsmæssigt i denne retning.

Respekt er forudsætning for en multikulturel pædagogik

Hvis lærerne reelt skal kunne give eleverne klarhed og overblik over de fremtidige valgmuligheder på det mere fundamentale livsformsplan - må de opgive den sociologiske blindbuk i klasseværelset.

Det, der er bekymring omkring er, om afdækningen vil være pinlig for eleven, Om den vil gå ind over elevens urørlighedzone. Om eleverne vil mobbe hinanden.

Et godt startpunkt for denne diskussion er lærerens egne holdninger.

I mine kurser laver jeg som nævnt ofte en øvelse, der handler om lærernes livsformsbaggrund og deres vej til lærerlivet. Selv kolleger, som har gået op ad hinanden i mange år har fortalt, at de på en time fik helt nye indblik i hinandens livsperspektiv og forståelse af lærerarbejdet.

Når jeg spørger tættere ind viser det sig, at der for de fleste er livsformer, som man har fordomme over for. Som man ikke forstår. Eller ikke ønsker at støtte.

Læreren må gennemarbejde sine egne holdninger, så der kan gives respektfuld støtte til alle livsformer. For med hvilken ret kan læreren i den offentlige skole sætte sig til dommer over hvilke livsformer, der skal have plads i skolen?

Det betyder i den pædagogiske praksis at man har en præcis viden om livsformer, om deres respektive værdifulde bidrag til samfundets liv. Og dermed kan vise anerkendelse over for den enkelte elev.

Kun herigennem kan den enkelte elev få en klar selvværdsfølelse mht. den livsform de kommer fra og et orienteringsgrundlag mht. hvor de vil hen.

Det vanskelige punkt er, at læreren ikke vil kunne udtrykke en overbevisende værdsættelse af de enkelte livsformer hvis det rent faktisk ikke modsvarer deres egne grundholdninger. Så vil munden sige eet og øjnene noget andet.

Jeg tror, at baggrunden for lærerens berøringsangst mht. at tale med eleverne om disses sociale baggrund, er lærerens bekymring for selv at komme til at udtrykke sine egne fordomme.

Når lærerne har disse fordomme - nu og da ganske voldsomme - tror jeg en del af grundlaget er lærerens egen bitterhed over de andre livsformers manglende anerkendelse af lærerlivsformen. Hvis lærerlivs-formen finder frem til at respektere sig selv og sætte grænser om sig selv, vil lærerne nok have lettere ved også at respektere de andre.

Skolen er det sted i samfundet hvor livsformerne rent faktisk mødes. Og i et demokratisk samfund har de hårdt brug for at kunne forstå hinanden og samarbejde med hinanden. Livsformerne er forskellige. Men vigtige og nødvendige på hver sin måde.

Skolebestyrelsen er multikulturel på dansk

I skolebestyrelsen i folkeskolen sidder folk fra de andre livsformer. Ikke alle er lige godt repræsenteret. Men her har lærerne en mulighed for at lære de andres perspektiver på skole og uddannelse at kende.

Og de andre møder lærerne med krav om at disse kan forklare sig. Kan begrunde valget af materialer, metoder og undervisningsplaner.

Det er ikke så enkelt at forældrerepræsentanterne „ved bedst“ hvad deres børn har brug for.

Skolen sigter langt ud i fremtiden. Tænk vi på forældre i folkeskolen



vil deres børn først blive erhvervsaktive måske på den anden side af år 2010-15. Hvem kan vide hvilke livsformer vi har og hvilke kvalifikationsbehov de får. Lærernes gæt må være lige så respekterede som forældrenes.

Jeg har selv nogle få gange haft lejlighed til at tale livsforms kvalifikationer med forældre. De var bestemt ikke særligt afklarede. Selve dette: At formulere kvalifikationer, er svært. Det at kunne udkrystallisere hvad der er særlig vigtigt kræver ofte en distance, som livsformerne ikke selv har.

Flygtninge og indvandrere har måske andre livsformer

Når de danske samfund forklares for de fremmede kunne det være nok så interessant at se, om skildringen af danskerne gøres uni-centrisk og historisk endimensional i stedet for multi-centrisk og flerdimensional.

Med andre ord om vi glemmer at fortælle indvandrerne at Danmark i forvejen i erhvervsmæssig forstand, livsformsmæssig forstand, allerede er et multikulturelt samfund. Og at danskerne selv ikke nødvendigvis forstår hinanden så godt indbyrdes.

Men selv i det tilfælde at man bruger livsformsteorien i formidlingsøjemed kan det problem opstå, at nogle af de danske livsformer er ukendte. Og omvendt - at sprogskolereleverne repræsenterer livsformer vi ikke kender. Eller som vi har et kulturelt hukommelsestab for.

Der kan være risici ved en multi-centrisk undervisning

Hvis der anlægges for snævre eller doktrinære livsformssynsvinkler er der en indlysende mulighed for fastlåsnings af eleverne. I livsformsteorien understreges at blandingsformer er mulige, at der er varianter.

Og så det lærere spørger mig om, når jeg holder foredrag om livsformsperspektivet: „Jamen kan man overhovedet være med til at skabe kvalifikationer til en livsform, som man ikke selv kender godt?“

Det er jeg overbevist om er muligt. Det er netop det lærerne kan. Det er deres særlige gave til samfundet: At kunne afdække og præcisere de forskellige livsformers kvalifikationsbehov og omsætte dem i læseplaner, pædagogik og fagdidaktik. Det er faktisk det lærere er gode til. Når de vil.

### 3. Skolens opgave og vilkår må omdefineres

Den nødvendige iværksætterpædagogik

Folkeskolen, folkets skole, må være en skole for hele befolkningen. Ikke kun for lønmodtagerne. Ikke kun for karrierefolket. Ikke kun for de vordende lærere. Skolen må omskole sig selv til også at kunne give børnene de elementære forståelser og kompetencer, der hører til den selvstændige livsform. Ellers har børnene ingen reelle valgmuligheder mht. deres fremtidige levevej. Det betyder at vi må gøre op med en række hellige køer.

Vi må gøre op med det tabu, at børn ikke må arbejde produktivt i skolen med at frembringe varer, der kan sælges og bruges af andre. Vi har i dag et uddannelsessystem, der giver alle mulighed for at deltage i uddannelse hele livet. Derfor er der tid til produktfremstilling også i folkeskolen.

Vi må gøre op med det tabu, at der ikke må være kontante penge forbundet med det at lære noget. Børn kan ikke lære at omgås penge hvis de ikke omgås penge. Det er så enkelt - og så vidtrækkende. Det vil bl.a. sige, at når børnene skal gøre sig erfaringer med at udvikle og sælge produkter må de først have lejlighed til selv at tjene startkapitalen. Ellers vænner man dem til den tanke, at anlægsmidler dumper ned fra himlen. Det ville være noget af en fejlforståelse. Man har først respekt for penge når man selv har måttet tjene dem fra grunden.

Og vi må gøre op med det tabu, at salg og markedsføring er ukultiveret. At det kun er simple, udannede, pengefikserede smarte slipsefyre, der beskæftiger sig med noget så lavt. Det er gennem salget at det produktive arbejde omsættes i kontante penge. Hvis ikke danske produkter bliver markedsført og solgt indenlands og udenlands bliver arbejdet som sådan ikke omsat i penge. Børnene må derfor allerede i skoletiden have realistiske erfaringer med at markedsføre og sælge produkter. Gerne produkter, som de selv har lavet, men også produkter, som andre har fremstillet.

Disse tabuer må bruges i folkeskolen, i ungdomsuddannelserne og i voksenundervisningen. De andre livsformers grundlæggende kvalifikationsbehov er indbygget i læseplanen fra første klasse. Hvorfor så ikke også de kvalifikationsbehov, som er forudsætningen for den selvstændige livsform!

Der skal være plads til økonomiske „lokalkredsløb“

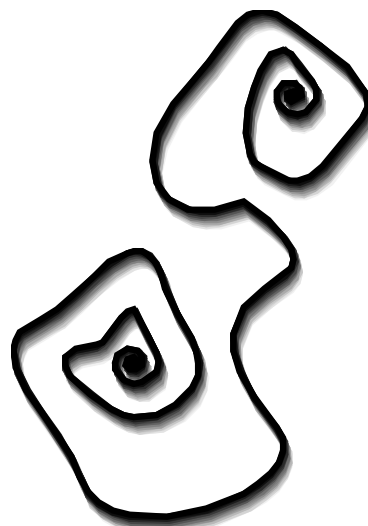
Disse teser er så vigtige at de må gentages og skærpes: Der er brug for et brud med nogle af den danske skolekulturs helligste tabuer: Der må gives plads og legitimitet i skolen til undervisningsaktiviteter, der involverer fremstillingen af salgbare produkter, salg og markedsføring af disse produkter og investering af eventuelle overskud i nye aktiviteter.

Skolen, lærerne, må have explicit tilladelse til at forbinde undervisning og penge.

Det er et dybtgående kulturbrud. Det vil straks blive misforstået således, at skolen skal omskabes til en markedsplads. Men i så fald ville de andre livsformers kvalifikationsgrundlag lide skade. Skolen skal lige så lidt være en produktionsenhed og en markedsplads som den skal være et dannelsesstempel for de få og udvalgte skønånder. Der skal være plads i skolen til alle parter.

Men for at der reelt gives plads til den selvstændige livsform må der kunne arbejdes direkte pædagogisk med selvskabte økonomiske „lokalkredsløb“.

Elever og lærere skal kunne tjene penge på erhvervsvirksomhed som led i praktisk skolearbejde.



## 4. Lærerne kæmper med en vis begrebsforvirring

Personlig selvstændighed giver ikke økonomisk selvstændighed

Siden opgøret med den autoritære sorte skole har den enkelte elevs intellektuelle og holdningsmæssige selvstændighed (og samarbejds-evne) været en mærkesag for humanistisk-demokratiske lærere.

Eleverne skulle udvikle selvtillid, selvværdsfølelse. Skulle lære at tænke selvstændigt over tingene, ikke bare følge strømmen. Analysere kritisk og selvstændigt. Argumentere selvstændigt for egne meninger. Arbejde selvstændigt med skolearbejdet osv.

I den betydning er meget af skolens arbejde lykkedes. Mange elever har opnået en personlig selvstændighed og frigørelse fra sociale bindinger og vanefaste anskuelser i deres baggrundsmiljø.

Linjen føres videre i de nyeste skolereformer. Der udpeges vigtige karaktertræk, som er forbundet med personlig selvstændighed. Og det understreges at læreren skal evaluere den enkelte elevs særlige udviklingsforløb.

Lærere kan derfor med rette hævde, at de skaber selvstændighed i skolen.

Men den nye debat om den selvstændige livsform handler om noget andet. Der er et overlappende element: Det er måske for nogen vanskeligt at forestille sig, at en uselvstændig person kunne udvikle en erhvervsvirksomhed. Men det kunne vel tænkes: Hvis personen havde et særligt talent, sad på et produktionsmonopol eller en lignende situation. Og som tidligere nævnt: Den succesrige handlende kan være så afhængig af sit marked, af sine kunder, at færdige lærere ville have meget svært ved at tillægge personen selvstændige karaktertræk.

Det er en anden betydning af ordet „selvstændighed“, der tales om: Den økonomiske selvstændighed. Den økonomiske selvstændighed, som indebærer at man selv løber den fulde økonomiske risiko ved sine egne arbejdsaktiviteter. Og denne form for selvstændighed kender lærerne kun på anden hånd.

De kan være kommet af en selvstændig slægt. Eller have lidt hobbysalg af halve grise eller hjemmelavet marmelade. Men dette at være 100% afhængig på sit daglige brød af den økonomiske drift af egen virksom-

hed. Det kender kun yderst få lærere noget til af egen erfaring.

De lærere, som har prøvet det - og altså er gået fra det igen - holder ofte en meget lav profil.

I de senere år har jeg holdt mange foredrag om livsformsproblematikker og herunder den selv-stændiges tilværelse. Hvis jeg nævner min egen virksomhed får jeg som nævnt uvægerligt klager fra forsamlingen. Men i pausen er det sket at stil-færdige typer har søgt mig og under fire øjne fortalt om deres egne erfaringer som tidligere selvstændig. De har bekræftet de teser jeg fremlægger.

Når jeg så spørger - nærmest retorisk for jeg kender jo svaret - om de har delagtiggjort deres kolleger i disse erfaringer smågriner de. De er jo ikke tossede. De ønsker ikke at blive udpeget som erhvervsvenlige fremskridtstosser osv.

Jeg taler ud fra en række autentiske erfaringer. Og det er deres kolleger, som så kommer og går i rette med mig fordi jeg ikke mener der skabes selv-stændighed i skolen. De har ikke fattet at det er en økonomisk selvberoenhed, jeg taler om. De har måske svært ved at forestille sig hvad det over-hovedet vil sige.

Det kunne jeg heller ikke i de mange år jeg var „selvstændig“ kritisk uddannelsesforsker. Jeg forstod ikke en dyt. I dag har jeg på min egen krop erfaret en daglig virkelighed, som ligger et kulturelt kvantespring fjernet fra lærerens hverdag.

Jeg siger ikke at den ene kultur er bedre end den anden. For jeg mener de begge er nødvendige. Men jeg siger at den „etnocentriske blindhed“ - på begge sider - er meget stor.

Læreren omfortolker den selvstændige livsforms kvalifikationsbehov så det passer til den eksisterende skole

Eksempelvis et dugfrisk citat fra en artikel i Folkeskolen (nr. 21, 1996, s.70) om entrepreneurship: „Ordet er Handelshøjskolens glose for iværksætter. Iværksætter er Undervisningsministeriets betegnelse for den undervisning, der skal udruste eleverne med forudsætninger, en iværksætter har gavn af at have udviklet som for eksempel mod, selvstændighed, handlekraft og samarbejdsevner. Og så kan enhver

se, at vi er tilbage i pædagogikken og centrale begreber i folkeskolelovens formålsparagraf.“

Nej! Lene Møller. Du plumper lige i med begge fødder fast samlet. Den centrale kerne i iværksætterens kompetenceprofil er forretningsøkonomisk sans, kvalitetsfast vareproduktion og salgsaktiviteter. Og disse kvaliteter kan ikke blot reduceres til kompetencedannelsen i den skole vi har. Det er ikke alene for dovent at konkludere sådan. Det er baseret på en dybtrodet fejlforståelse af hvad det hele overhovedet handler om!

Der ligger - også i undervisningsministeriets betænkning - en drejning, som kan føre velmenende lærere som Lene Møller langt væk fra målet: At støtte den selvstændige næringsdrivende. Der er pokker til forskel på at kunne drøfte „Tryghedsnarkomaner“ med nogle kammerater og give en selvstændig fremlægning i klassen - og så at kunne etablere en boghandel og få det til at løbe rundt med lønninger, skat og moms og hele pibetøjet. Hende, der skrev bogen var selvstændig næringsdrivende som kunstner. Hun ville kende denne forskel. Men mange lærere gør det ikke.

Den samfundsmæssige omkostning ved at læreren er uklar og forvirret i sin begrebsbrug på dette helt afgørende punkt er den, at lærerne tror de er ved at fostre „iværksætter“ (bare ordet kan give en kvalme) - men i stedet endnu en gang fostrer pæne lønmodtagere. De lønmodtagere, som vi allerede har flere hundrede tusinde arbejdsløse af.

Lærere vil gerne have den åndelige selvstændighed. Men ikke den økonomiske.

Nu og da møder jeg lærerforsamlinger, der har mange klager: Over skoleinspektøren, over kommunalbestyrelsen, skolebestyrelsen, forældrene, uddannelsespolitikerne..... De vil have nogle klare konstruktive og skolevenlige beslutninger. Og øgede ressourcer.

Det sker at min tålmodighed glipper og jeg skyder fra hoften: Hvis I gerne vil bestemme og styre økonomiske pengestrømme hvorfor tager I så ikke jeres tøj og går ud og etablerer en profitmaximerende privat skole? Det må jo være pæret!

Strengt taget går jeg selv kompromisløst ind for øgede ressourcer til uddannelsessystemet. Men denne konstante jamren. Det er hverken selvstændigt eller handlekraftigt.

Lærere har en helt usædvanlig grad af sikkerhed i ansættelsen og selvbestemmelsesret i deres daglige arbejde. De ligner som sagt de



selvstændige næringsdrivende en del mht. dette at kunne lede sit eget arbejde. Men det er ikke mit indtryk at der er flere end nogle få promiller, der kunne forestille sig at give afkald på den økonomiske og ansættelses-mæssige tryghed.

Jeg var og er også stadig forbavset over at jeg selv sprang. Og at jeg kan tåle usikkerheden. Som har været der lige siden jeg startede for fem år siden. Men i dag trives jeg med det. Betragter det som en livsramme, som jeg selv har valgt at leve i.

En iværksætter kan blive selvstændig næringsdrivende

At nogen er „iværksætter“ betyder kun det, at man er gået i gang. At man er startet helt fra grunden med at bygge en selvstændig erhvervs-virksomhed op.

At nogen er „iværksætter“ siger med andre ord intet om hvorvidt de har potentialet til reelt at blive selvstændig næringsdrivende.

At være selvstændig næringsdrivende er jo det at leve dette liv i de lange stræk. At leve af sin næring. Det er ikke blot en ekskursion. Det er et skift i livsform, et skift i social kultur, som er meget dybtgående.

Iværksætteren kan muligvis blive selvstændig næringsdrivende. Men langt de fleste kommer aldrig videre. De går ned.

Risikoen ved den aktuelle bølge af interesse for iværksættere er for det første som nævnt, at det er folk, som ikke har klaret sig frem til en selvstændig livsform, som gøres til eksperter.

Det er for det andet, at skolen via en uheldssvanger begrebsforvirring omtolker projektet til at være en blåstempling af den aktuelle „selvstændiggørende“ pædagogik.

Og det er for det tredje, at initiativerne i skoler og uddannelsesinstitutioner fokuserer så meget på startfasen, på „iværksætteriet“, at man forsømmer at give elever, kursister og studerende den langsigtede ballast, som kan støtte dem i kampen for at holde op med at være iværksættere og forblive selvstændigt næringsdrivende!

## 5. Den selvstændige livsform har brug for en særlig kompetenceprofil

Der er brug for en bred profil

Kvalifikationerne skal være tilegnet så de kan fungere på et rutineplan under stærkt pres. Det er ikke muligt at tage tid ud til længere overvejelser. Der skal handles og produceres. Og sælges. Det er „tænkning-i-handling“, der er nødvendig.

Det er en bred kvalifikationsprofil, der er brug for. For at undgå unødvendige faste udgifter til løn til andre på et for tidligt tidspunkt hvor der ikke er stabil omsætning. Med andre ord skal man beherske alle nøglekompetencer på et vist niveau. Ofte lavere teoretisk end de andre livsformers behov, men med fremhævelse af de økonomiske momenter. Dette er interessant at sætte i forbindelse med læreres ofte ret høje ambitioner på elevernes vegne. Hvad nu hvis eleven netop har brug for brede og lave kvalifikationer inden for en række områder?



Forretningsøkonomisk sans og finansierings know-how

Dette er vel nok den mest afgørende kvalifikation hos den selvstændige næringsdrivende. Det er fornemmelsen for hvordan ens viden og kunnen kan omsættes i penge. Fornemmelsen for hvad der vil være den rigtige markedsføring. Fornemmelsen for - helst før andre - hvor der ligger en markedsniche og venter på den initiativrige.

Der vil altid være behov for at hente kapital ind udefra. Det at kende muligheder og sædvanlige arbejdsformer og normer for god opførelse i finansieringsvirksomheder er en central overlevelseskvalifikation.

Overlevelsesorienteret og vækstorienteret

For den selvstændige næringsdrivende er selve dette at have egen virksomhed en værdi i sig selv. De fleste sætter denne selvstændighed højest og ønsker ikke økonomisk vækst hvis det indebærer at deres fornemmelse af totalt overblik forsvinder. De vil være villige til at arbejde på et lavt forbrugsniveau hvis blot selvstændigheden beholdes.

Andre selvstændige har væksten som mål. De kan også leve „af ingenting“, men fordi de satser på virksomhedens vækst og er optaget af denne vækst. Evt. af muligheden for større privatforbrug senere.

I det hele taget har selvstændige ikke noget højt privatforbrug fordi de helt enkelt ikke har tid. Der er ingen fritid at forbruge i. Det er lønmodtagere og karrierefolket, der bærer forbruget.

### Helhedsopmærksomhed og omstillingsparathed

Den selvstændige må have blik for helheden af alle de faktorer, som virker ind på situationen lige nu, på det kortere udviklingsperspektiv og på den fjernere fremtid. Situationstænkning i flere dimensioner samtidigt. Beslutningerne om nye produkter, priser, markedsføring mv. tages i et meget kompliceret mentalt rum af faktorerer i fortid, nutid og fremtid. Der skal være en konstant omverdensopmærksomhed og en omstillingsparathed.

Den selvstændige skal kunne rumme helheden - mentalt - af produktudvikling, produktion, salg, regnskabsføring, ledelse osv.

### Økonomisk produktiv kompetence

De fleste selvstændige udfører selv en stor del af det produktive arbejde, hvad enten det er varefremstilling, salg eller serviceydelser. De skal have kompetencer, med praktiske og økonomiske brugsværdier. De skal kunne gøre meget selv, fordi der i den første tid, de første år, ikke er nogen at uddelegere til.

Man må selv finde ud af hvad man kan producere af varer og serviceydelser mv. med de kvalifikationer man har! Man må opdage sine egne kompetencer og bruge dem til det yderste. Med andre ord: Virkeliggøre de økonomisk nyttige brugsværdier i ens egen kompetenceprofil.

Hvad angår nye kompetencer skal man have en særlig slags fantasi, forretningsøkonomisk fantasi, for hvorledes de ville kunne gøres økonomisk produktive i en markedssammenhæng.

### Økonomisk selvansvarlighed: Dristighed og forsigtighed

Den selvstændige er økonomisk selvansvarlig. Risikovillig kapital er kun noget, der skrives om i aviserne. Derved opdager de - modsat de andre livsformer - hvordan arbejde omsættes i penge. De er nødt til at have et komplet overblik over deres eget hele økonomiske felt. De må sætte tæring efter næring, være sparsommelige.

Og så ind imellem alligevel løbe nogle rystende økonomiske risici. Stille det hele på højkant. Og have is i maven. Det rystende består i at den selvstændige sætter sin egen hele privatøkonomi ind. I større virksomheder kan man låne. I mindre virksomheder må man selv slide sin kapital hjem. Sådanne satsninger foretages med andre ord uden sikkerhedsnet.

Derfor må den selvstændige også hele tiden eksperimentere. Så vidt muligt afprøve ideer i lille skala før man vover den større, og farligere, investering.

Den selvstændige er formentlig den livsform der bedst ved hvor utroligt svært det er at opnå et egentligt økonomisk overskud af virksomhedsdrift. Omsætningen minus omkostninger, moms, investeringer, privatforbrug osv. Alle analyser af mindre selvstændige virksomheder peger på dette forhold. Mange kan skabe omsætning. Få kan skabe overskud. Uden dette er den selvstændige dømt til et slid i en trædemølle det er svært at komme ud af.

### Frustrationstolerance

Kaostolerance er et af de nødvendige karaktertræk. Der er sjældent tid til at få alting i pæn orden. Tiden kan bruges til økonomisk produktive aktiviteter. Den selvstændige må kunne holde sammen på en kompliceret, flydende helhed hvor elementerne skifter. Hele tiden være parat til at forskyde nødvendige gøremål fordi nogle endnu mere nødvendige presser sig på. Kunne improvisere. Kunne tolerere mange løse ender og alligevel ikke miste overblikket.

### Udholdenhed og selvdisciplin

Den selvstændige må være sejg. Udholdende. Kunne knokle i lange perioder uden ophold: Dage, til tider døgn, uger, måneder, årelange perioder. Udholde ekstreme fysiske belastninger når det hele koger over. Og så kende sig selv. Sin mentale og kropslige brudgrænse for der er ikke andre end en selv til at passe på. Det er vigtigt at have nået denne grænse og erkende det. Og kunne stoppe op. Men heller ikke før det er absolut nødvendigt.

Have en høj selvdisciplin og selvansvarlighed. Der er ofte ikke andre, som ansvar og opgaver kan skubbes videre til. Selve denne „holden ud“ dag for dag, måned for måned kræver en voldsom mental anspændelse. For eksempel holde ud gennem en langvarig livskreditetskrise hvor virksomheden efter alle normale forestillinger burde være gået i betalingsstandsning. Kunne og turde leve med en fod ude over en økonomisk afgrund uden at lade sig forvirre så meget at arbejdsevnen går i opløsning.

Når den selvstændige i perioder tager lønarbejde er de ofte et problem for deres kolleger fordi de er vant til et meget højt arbejdstempo. Fordi de er vant til at gå tættere på deres egne udholdenhedsgrænser. Og fordi de ikke er solidariske med kollegerne men primært kommer for at hente kapital på den hårde måde. De samler ind til investeringer.

## Social gennemslagskraft og kontaktevne

Den selvstændige må kunne gå til andre. Altså konfrontere dem. Have en markant personlig gennemslagskraft og kontaktevne. Vise godt købmandsskab. Stå fast på sin pris - og så fire lidt.

De må have selvtillid. Tro på sig selv. Tro på egne vurderinger. Men uden at lukke øjne og ører og dermed blive blind og dum. Selvstændige kan være normbrydere. Bryder normer for hvad folk tror kan lade sig gøre. Ser andre muligheder end andre. Det er her vi finder de virkelig risikovillige og kreative.

Og når virksomheden så vokser lidt: Kunne lede andre. Men i den lille virksomhed er arbejdsprocesserne - og dermed logikken - klart synlig for alle. Det nedsætter en tid behovet for professionel ledelse. Men man må kunne lede andre. Sige noget til dem. Den personlige gennemslagskraft er også her vigtig. Barsk, om nødvendigt. Men på en reel måde, der er ikke råd til at miste gode medarbejdere. Løs arbejdskraft skal instrueres med et minimum af tidsforbrug, enkelt, direkte, handlingsanvisende. Gør dit og ikke dat.

Og kontaktegenskaber. Kunne overbevise. Kunne vække folks interesse. Den mindre selvstændige er sin egen sælger. Der er ikke andre. Gå ud og konkurrere.

De må kunne kontakte myndigheder og finansielle virksomheder og selv under de mest fortvivlende omstændigheder udadtil virke rolige og tillidsvækkende.

Endelig har den selvstændige også brug for den nødvendige hårdhed når det er nødvendigt. Hårdhed over for kunder, der ikke betaler. Hårdhed over for medarbejdere, som må sættes ned i tid eller fyres. Hårdhed over for sin egen familie. Hårdhed over for sig selv.

## Grænsetestning

Og så turde konfrontere regler og love. Og sno sig i kontakter med offentlig forvaltning, hvor der sidder lønmodtagere og karriereorienterede og laver regler for selvstændige. En livsform, hvis eksistensvilkår de ikke begriber. Alle regelsættene laves af de andre livsformer. Man må kunne vikle sig uden om de mest urimelige, finde udveje, bluffe sig igennem, bruge hvide løgne. Gøre det lovligt hvis det er muligt. Turde. Kunne udholde økonomisk usikkerhed over lange perioder.

## Improvisationstalent

Den selvstændige må være ressourcerationel. Improvisere med utraditionelle løsninger. Gripe ud efter halmstrå og få løsningen til at virke.

Kunne nøjes med det forhåndenværende udstyr.

### Familieliv og socialt liv

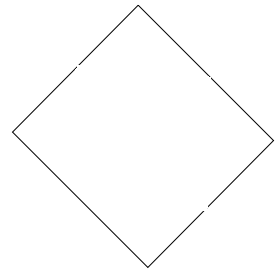
I det gamle Danmark, hvor der var tale om familievirksomheder i et tæt sammenknyttet lokalsamfund kunne den selvstændige være i kontakt med sin ægtefælle, børn og venner gennem arbejdet. I dag er dette nok det svageste punkt: Ægtefællen arbejder ofte som lønmodtager eller karriereorienteret. Børnene er i skoler, institutioner og fritidsaktiviteter. Og vennerne kan ikke acceptere de mange afvisninger fra den selvstændige pga. arbejdets tidsmæssige omfang. Selve den udholdenhed, som omtales ovenfor kan også blive til en tvangsmæssig binding til en virksomhedssituation, der lukker alle andre livsudfoldelser ude. I så fald fortaber den selvstændige sit liv.

### Livsformen kan udvikle sig til et mareridt

Under vanskelige markedsvilkår, finansieringsvilkår, sygdom og kriser i familien kan den selvstændige næringsdrivende hænge fast i en mareridtilstand hvor der ingen vej synes ud. Man har ikke råd til at betale sin gæld hvis ikke man fortsætter. Men fortsættelsen synes håbløs. Det kan blive til et bur uden udgange og uden steder man kan gemme sig. Det vil være meget forkert at romantisere livet som selvstændig over for de kommende generationer.



## 6. Faglige kundskaber har livsformsspecifikke brugsværdier



Fag har interne og eksterne brugsværdier

Fag har fag-interne brugsværdier. Det vil sige at den faglige viden og forståelse bliver grundlaget for videregående erhvervelse af faglig viden. Eller at den bruges i tværfaglige projektarbejder hvor en række faglige kompetencer integreres og skaber ny erkendelse. Eller at besiddelsen og kontakten med ens egen faglige viden betragtes som et gode i sig selv, der giver „ejeren“ stærke, personlige oplevelser.

Lærere er meget optaget af disse brugsværdier. Det er den side af fagets brugsværdiside de ofte er mest engageret i. Men det kommer an på om læreren underviser i gymnasiet eller i praktiske fag på AMU eller tekniske skoler.

Fagene har imidlertid også fag-eksterne brugsværdier. Det er den praktiske og økonomiske brug af faglig viden, som den finder sted uden for skolen. Men her er det forskellige brugsværdier, der er efterspurgt i forskellige livsformer.

Livsformerne realiserer forskellige sider af fagenes brugsværdier

I dag er det mest almindeligt, at lærere giver elever det indtryk, at den samme faglige viden kan bruges i vidt forskellige former for arbejde og uden videre kan give dem varierede fremtidsmuligheder. Dette er næppe tilfældet.

Tag for eksempel faget regnskabslære. For den vordende lønmodtager er det vigtigt at kunne bruge et økonomiprogram efter reglerne og arbejde hurtigt med f.eks. indtastning af kassekladden, overholdelse af bogføringsregler m.v. Lønmodtageren arbejder typisk med krævende del-opgaver.

For den vordende karriereorienterede er der brug for en helhedsforståelse af hvordan regnskabet kan afspejle virksomhedens udvikling og for hvordan forskellige former for regnskabsopstillinger kan være interessante i forskellige sammenhænge..

Og for den selvstændige er der brug for at kunne „regne den ud“ dvs. se hvor der er mulighed for at sno sig, klare sig, gå på kanten af reglerne eller lige ude over kanten - for helt enkelt at overleve. Og der er

brug for at reducere den daglige regnskabsføring til et minimum fordi arbejdet beslaglægger kostbar arbejdstid.

Den lille selvstændige har brug for at være knalddygtig til elementær regnskabsføring. Men det kan ikke læres i det sørgelige fag, der på Merkonomkurserne hedder virksomhedsøkonomi. Her er bl.a. økonomiprogrammer ikke opfundet endnu. Her er det stadig skolemesteren, der råder over hvilken slags regnskabsindsigt kursisten kan tilegne sig.

Det er ikke så mange år siden jeg sad på et sådant kursus og en ung kvinde lidt forarget fremholdt at sådan foregik det slet ikke i virksomhederne i dag. „Det ved jeg godt“ lød lærerens trætte svar, „men det, der står i vores lærebog er det, jeg skal undervise i og som I skal til eksamen i“. Lærebogen var en helt ny, revideret udgave.

Det lærerne kan gøre, er at tydeliggøre for elever, kursister og studerende hvilke brugsværdier, der peger frem mod et liv i forskellige livsformer.

Lærerne skal naturligvis ikke bestemme på elevernes vegne hvilken livsform, de skal vælge. Det må eleven selv. Men læreren må udpege hvordan de forskellige eksterne brugsværdier i de faglige kundskaber kan pege frem mod forskellige livsformer.

Tillige har lærerne en meget vigtig opgave mht. fremhævelse af de forskellige livsformer ved netop at finde aktuelt og virkelighedsnært case-materiale, der dokumenterer at disse fag-eksterne brugsværdier faktisk anvendes af livsformerne. Risikoen er her, at lærerne inddrager disse brugseksempler som argumentation for det skoleinterne fagsyn uden egentligt at engagere sig i den skoleeksterne sammenhæng hvori kundskaberne bruges.

I den faglige undervisning kan man sætte eleverne til på skift at anskue et fagligt stofelement ud fra forskellige livsformsperspektiver for at kortlægge de praktiske brugbare momenter i disse kundskaber.

Derefter kunne man tage ud og besøge livsformerne på disses egne præmisser, og finde ud af hvor godt man havde ramt deres vidensbehov. Sådanne livsformsekskursioner, møder med engagerede, levende, voksne, som var i fuld fart og hver gik energisk ind for deres egen livsform kunne have en markant inspirerende virkning på de unge.

Kan lærerne udarbejde relevant undervisningsmateriale

Lærere har mange års øvelse i at udvikle relevant og gennearbejdet undervisningsmateriale.



Men netop i den præcise formulering af videnselementer og ikke mindst arbejdsopgaver viser lærerens implicite livsformsperspektiv sig klart.

I et forskningsprojekt angående matematiktilegnelse ved VUC analyserede vi et såkaldt „virkeligheds-nært“ undervisningsmateriale i HF-matematik. Vi stillede spørgsmålet: Hvem og i hvilken position ville have interesse i at få besvaret dette spørgsmål.

Det viste sig at man i de fleste tilfælde skulle være en højt placeret leder i en privat erhvervsvirksomhed eller en offentlig myndighed for at kunne bruge svaret til noget.

Det var ikke ligefrem kursisternes daglige virkelighed. Men i dette tilfælde var det altså den karriere-orienterede livsforms perspektiv, som var ledetråden for opgaveformuleringerne.

Undervisningsmaterialet kunne udformes i et teamsamarbejde hvori der var en lærer, en fagekspert - forsker, en selvstændig, en leder, en lønmodtager og en investor. Det kunne være interessant at se hvilke eksempler, illustrationer og arbejdsopgaver der ville blive resultatet.

Fagrækken afspejler livsformernes interesser

Det tog sin tid at slippe af med latin som et betydningsfuldt fag. Det var en primær interesse hos en nu nærmest uddød livsform - den katolske magtelite i det middelalderlige samfund - alligevel tog det generationer helt at stoppe faget som et krav til større grupper af elever.

De fag vi har haft i nyere tid afspejler for nogles vedkommende interesser i det dannede borgerskab i sidste århundrede - religion, filosofi, oldtidskundskab. Andre fag - såsom latin og senere matematik - får i perioder den nye funktion af at være stopfag, der i praksis indebærer en skrap sortering af eleverne. Det har været vanskeligt at dokumentere matematikfagets praktiske brugsværdi for den store del af den danske befolkning. Det er stadig et sorteringsfag. Derimod mangler vi i katastrofal grad en markant udvidelse af det miljökemiske pensum, så folk har mulighed for at forstå forureningstruslerne og kunne bedømme de nyheder de læser i avisen.

Vor tids fagrække er især bestemt af interesser blandt lønmodtagere og karriereorienterede - erhvervslivets og det offentlige livs ledelsesgrupper.

Selv de fag, som regnes for praktiske, er ofte rettet til ud fra lønmod-

tagerarbejdets logik, eller ud fra lønmodtagerens fritidsinteresser. Og dette har ikke meget relevans for den vordende selvstændige.

En fagrække kunne også tilgodese den selvstændige livsform

Det, der har været det indvævede budskab i de hidtige kapitler i dette teksthæfte er, at der er et interesseoverlap mellem lønmodtagere og karriereorienterede. Et overlap af en sådan rækkevide at de to livsformer de fakto danner en kulturel alliance, hvor den selvstændige livsform bortdefineres.

For eksempel er der en underliggende værdi i skolen om at alt skal være præget af en høj moralsk status. Alt skal være ordentligt og lovmedholdeligt og styrbart.

Den selvstændige næringsdrivendes hverdag indebærer mange elementer, som går helt på tværs af denne kultur. Og det er noget svært at forestille sig at man i dag uden videre kunne indføre et fag i skolen der hed noget i retning af „Overlevelseskundskab i skatte- og momsjunglen“, „Den sorte økonomis produktive momenter“, „Hvordan man får mest muligt arbejde ud af sine medarbejdere“, „Hemmeligholdelse af nye produktideer“ osv. De gamle livsformer ville ikke finde det „ordentligt“.

Salg og markedsføring burde være et grundfag på linje med dansk og engelsk. Hvad nytter det at være med til at producere nyttige produkter og serviceydelser hvis man ikke formår at få informationen ud! Hvis man ikke opnår et salg: Fordi det er i salgshandlingen at arbejdet omsættes i penge såvel i det store erhvervsliv som i de små selvstændige virksomheder. Faget indebærer også en personlig udvikling i retning af personlig gennemslagskraft, selvafgrensning og social kontaktevne. Det skulle ikke være en træning i at snyde folk, men en indføring i hele problematikken omkring hvordan man får bedre løsninger af folks problemer gjort kendt. Formidling måtte derfor også indgå. Sådanne kompetencer er lige vigtige i erhvervsvirksomheden, i græsrodsbevægelser og i det politisk-organisatoriske liv.

Jeg deltog også en kort tid i et fag, der blev kaldt „Salg og markedsføring“. Det var ikke en undervisning i hvordan man kunne markedsføre sine produkter, men en række opgaver i hvordan man ikke kunne gøre det.

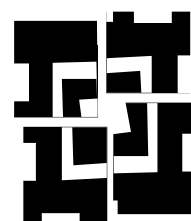
Måske skulle der direkte være et tværfag som hed: „Livsformer i den danske befolkning“. En bred men også virkelighedsnær indføring i disse grundlæggende forskellige former for voksen livsførelse. Et fag, som spændte over en række indfaldsvinkler: Historiske, tekniske, økonomiske, familiepsykologiske osv.

Et særligt problem er styrkelsen af de mere personlighedspsykologisk

prægede egenskaber hos elever, kursister og studerende. Hvordan skal lærere kunne fostre personlige egenskaber hvis de ikke selv har dem? Det kan ikke lade sig gøre. Men der kunne tænkes en række praktikordninger, som måske kunne løse problemet.

Det lærerne kan give gennem faglig undervisning er først og fremmest viden og kompetence. Og den selvstændige har brug for mange former for viden og handlekompetencer. Så på dette punkt kan lærerne bruge hele deres professionelle kompetence.

Endelig er det oplagt, at man kan hente stof fra de bedre iværksætterkurser men også husker det lange perspektiv og forskellen mellem blot at ville være selvstændig - og så det at ville skabe økonomisk vækst. Financieringsstrategier er et meget vigtigt område for den erhvervsmæssigt uerfarne iværksætter.



## 7. De pædagogiske arbejdsformer skal være økonomisk selvstændiggørende

Lærerne har deres egen dannelseskultur

Det, lærere kalder „almen dannelse“ er i meget vidt omfang lærerlivsformens egne dannelsesinteresser i slet skjult form. Da dette ikke kan fremlægges direkte er argumentationen ofte meget kompliceret, tilsøret, antydet og uden den logik og dokumentation som lærerne selv forventer i deres egen faglige undervisning og dialogerne her. Skolen er i praksis overvejende lærernes skole. Lærerne har forvaltet denne situation klogt med vidtgående hensyntagen til lønmodtagerlivsformen og i de senere årtier også til den karriereorienterede livsform.

Denne situation har fungeret udmærket i længere tid - for disse tre livsformer. For den fjerde livsform - den selvstændige - har skolens pædagogik kun punktvis kunnet bruges.

Der er brug for konsekvenspædagogik

De humanistisk-demokratiske lærere har skabt et pædagogisk rum hvor der ikke stilles særligt markante præstationskrav til børnene og de unge. Og hvor elevernes handlinger kun sjældent har mærkbare konsekvenser, som eleverne selv bliver ramt af. Det giver ikke selvstændighed. Det giver laissez-faire mentalitet hvor de bedre egnede så klarer sig igennem og de andre glider ind i de lediges rækker efter endt skolegang.

Alene ved at skrive disse linjer vil jeg i mange læsers øjne stille mig skulder ved skulder med den tidligere sorte børneundertrykkende terpeskole. Dette er en fejltagelse som jeg næppe kan korrigere gennem argumentation fordi det er en dybt ideologisk funderet betontænkning.

Men jeg lægger nogle synspunkter frem, som er baseret på mine autentiske oplevelser som selvstændig. For 10 år siden ville jeg overhovedet ikke have rejst et sådant tema. Nu ved jeg hvad der er brug for hvis man skal kunne klare sig selv økonomisk.

Alene det at opfinde pædagogiske arbejdsformer hvor børnene kan mærke konsekvenser af deres handlinger - uden at blive mishandlet eller psykisk mobbet - er en svær, men også stor udfordring.

Nogle af elementerne bliver i praksis udviklet på de strabadserende overlevelsesture, som mange unge skoleelever i disse år kommer med på. Her opdager man hurtigt konsekvenserne f.eks. af at have været sløset med sin påklædning. Ingen moralsk lærer behøver at holde foredrag for at pointen går ind.

Alene spørgsmålet om hvordan man i skolen vil kunne give eleverne erfaringer med hårdt arbejde illustrerer hvor stort et kulturbrud det vil være at give børnene et indtryk af den selvstændiges hverdag.

Gennem årtier er der lagt en hårdt vunden humanisme og børnevenlighed ind i skolen. Udfordringen er at bevare disse værdier - som ikke mindst er en parallel til lønmodtagernes kamp for deres rettigheder - og alligevel give børnene overbevisende erfaringer om hvad det overhovedet vil sige at arbejde hårdt, længe, anstrengende under urimelige vilkår. Noget, der er luget komplet ud af den almindelige skolehverdag.

For mange lærere vil dette blive opfattet som en opfordring til genindføring af middelalderens kadaverdisciplin. De vil have svært ved at se det som en værdifuld socialisationserfaring på vej til den selvstændige livsform. Men man kunne måske lægge sådanne „smagsprøver“ ind i de ældre klasser. Giv dem mulighed for f.eks. i en hel uge at arbejde 15 timer koncentreret hver dag.

Der er brug for omfattende praktikordninger

De ordninger med arbejdspraktik, som vi i dag har i skolen er latterlige i deres omfang. Man kunne forestille sig at elever fra f.eks. 5 klasse hvert år kommer i uge- og senere månedlange erhvervsophold hvor de ikke er på ekskursion i zoologisk have, men faktisk skal bestille noget.

Det rejser en række interessante problemer. Interessante fordi de afslører hvordan den selvstændige livsform holdes ude af skolens kvalifikationsproces.

Fagforeningerne kan meget vel være imod at børnene og de unge derved overtager arbejde fra de voksne. Hvorved vi får illustreret at der er en endnu større skjult ledighed - nemlig den, der ville blive synlig hvis vi gav de kommende generationer en ordentlig introduktion til arbejdslivet. Hvis de udførte et reelt arbejde ville det koste arbejdspladser. Men tiden kunne jo bruges til at dygtiggøre fritstillede medarbejdere.

Det kunne indebære at skolen reelt lukkede i flere perioder hvert år således at også lærerne kunne komme i erhvervspraktik. Lærerne skulle ud i forskellige jobtyper og få den løn, der nu hørte til jobbet i den periode de havde det.

Men virksomhederne fungerer i dag så stramt at det kan være en væsentlig forstyrrelse at skulle have børn og unge og lærerpraktikanter ind i hverdagen.

Med andre ord ville der være brug for meget overordnede principielle beslutninger om økonomisk kompensation til virksomhederne for denne samfundstjeneste. For ellers ville deres konkurrenceevne lide under det. I et flerårsperspektiv ville virksomhederne kunne få et stort udbytte af kontakten med lærerne fordi lærere ved så meget. Men i det kortere tidsperspektiv er det ren tilsætning.

Der er brug for sådanne omfattende praktikordninger fordi de nødvendige personlighedstræk ikke kan udvikles i skolen som følge af at lærerne ikke har disse personlighedstræk selv. Børn og unge må ud og selv se hvad der er brug for.

I min virksomhed har jeg haft en dreng, som edb-chef i en længere periode. Han startede med at slå plænen. Så gik der nogle år hvor han spillede spil på en Amiga og hyggede sig i skolen. Så begyndte han i 1993 hvor han var 14 år at hjælpe mig lidt med mit edb-grej. Overskuelige opgaver. Jeg købte større maskiner, han fulgte med, satte sig ind i hardware og software. Omskoledede sig selv fra PC til Macintosh. Kom og gik. I den seneste tid har vi haft fire heltidsmedarbejdere, 5 deltidsansatte, 8 computere og en masse andet grej. Knægten var undervejs blevet en meget kompetent ung medarbejder, som gradvist - og på eget initiativ - indstil-lede sig på nødvendighederne i vores firmahverdag. Fordi han kunne se logikken i det selv. Der er blevet holdt meget få foredrag. Han er en højt skattet medarbejder, som for tiden meget mod min vilje er udstationeret på en amerikansk high school. Men heldigvis har vi jo internet-forbindelse. Han har hørt mit begejstrede tonefald når en stor konsulent aftale kom i hus. Og han har set mig hvid i ansigtet når vi i perioder var ved at kuldsejle. De personligheds-psykologiske læreprocesser tager individet sig selv af når miljøet giver plads.

Det er naturligvis forskelligt. Mange af de nødvendige personlighedstræk - se kapitel 3 - har lærere også. Men flere af dem de har - f.eks.

evnen til udholdenhed og hårdt arbejde - søger de ikke at formidle til deres elever!

Det er vigtigt at eleverne over flere år får omfattende kendskab til såvel lønmodtagerarbejde, ledelsesarbejde, stabsarbejde og til arbejdet i den lille virksomhed.

Der skal øvelsesvirksomheder ind i skolen

På handelsskoler, gymnasier, tekniske skoler og andre steder - også i folkeskolen - har vi i dag en række eksempler på at der etableres øvelsesvirksomheder.

Det afgørende er, at man undgår den fiktive „som om“ øvelse. Det kan godt være eleverne finder det mere interessant end nogle af de sædvanlige undervisningsaktiviteter. Men „som om“ øvelse giver „som om“ kompetence. Det er ikke virkelighed. Det er ikke alvor. Det har ikke det virkelige forløbs konsekvenser for deltagerne. Og uden at være nødt til at møde disse konsekvenser er læringseffekten hvad angår den selvstændige kompetenceprofil meget begrænset.

Så eleverne skal starte med selv at rejse kapitalen. Det skal være penge de tjener selv. De må ikke blot hæve 500 kr. på gavebankbogen derhjemme. Eller få „4000 kr. til hele klassen“ fra skolen. Det er direkte korrumpierende. De skal starte med selv at slide pengene sammen, så de på krop og sjæl ved hvad det kræver at tjene dem ind hvis de mister dem. Eller hvis de kommer til at skylde dem.

De skal selv udvikle salgbare produkter, handelsvirksomhed eller serviceydelser. Børn og unge laver i mange af skolernes kreative og praktiske fag produkter af forskellig slags. Der kan være nogle produktkrav mht. form og funktion. Men sjældent mht. om det er salgbart. Det er først når de er startet med en markedsundersøgelse, at der er mulighed for salgbare produkter.

Nej - jeg går ikke ind for at den traditionelle undervisning i de kreative fag nedlægges. Det jeg her skriver om er noget andet, noget nyt. Noget ved siden af.

For et par år siden var jeg inviteret til undervisningsministerens Sorø-møde om de musiske fag i skolen. Undervejs fik jeg sagt en replik om betydningen af at der både var plads til den spontane, kunstneriske kreativitet men også til noget, der gik i retning af seriøs industriel formgivning. To personer støttede mig bagefter. En industriel designer - og formanden for venstres uddannelsesudvalg. I den grad blev det opfattet

som et kontroversielt, ja uanstændigt - eller måske overraskende? - budskab at der overhovedet ikke var reaktioner fra salen.

Men da jeg senere skrev det ned som en artikel blev den ikke antaget. Den kom for sent, den artikel. Men jeg kan i dag se, at mit ærinde i grunden netop var at demonstrere hvordan den selvstændige livsform kunne tilgodeses i de musiske fag.

Eleverne skal ud og sælge produkterne. De skal have nogle personlige oplevelser med dette møde med andre mennesker hvor man har noget, man selv synes er godt og som er grundlaget for ens egen økonomi og som man gerne vil sælge. Ja, for voksnes vedkommende kan være nødt til at finde ud af at sælge.

Eleverne skal føre regnskab og finde ud af om der overhovedet er opstået et overskud eller om startkapitalen er tabt. Her er der meget af lære. Også om optimering af arbejdsprocesser. Hvordan kan omkostningerne nedsættes?

Hvis der er et overskud skulle det nødt være et problem. Hvis det lige løber rundt - ja uden løn - så løber det jo ikke rundt alligevel. Diskussionen med eleverne om hvad de kan trække ud til sig selv - til at leve for - er meget vigtig. Det kan give anledning til at kalkulere hele den selvboende unges økonomiske situation og derudfra beregne en nødvendig minimums timesats. Hvis der stadig - efter udtræk til de medvirkende elever for deres arbejde - er overskud kan det placeres i fælles aktiviteter - f.eks. rejser - som eleverne er interesseret i.

Men hvad så hvis det griber om sig? Hvis eleverne bliver så motiveret for at bruge øvelsesvirksomheden til at tjene penge at de forsømmer resten af undervisningen. Skal vi så sige at de er ved at komme godt efter den selvstændiges kvalifikationsprofil? Der skal nok være en grænse. En grænse for omfanget således at de ikke fristes til helt at bremse deres øvrige kompetencedannelse og derved indsnævre deres fremtidsmuligheder. Eller? Er det endnu en gang vanetænkning fra en af de andre livsformer?

Og hvad med de indgående lærerkræfter, som jo modtager løn. Hvad nu hvis de kommer med en ide til produktforbedring, som medfører et kanonsalg og tilstrækkeligt overskud til at også de kan få noget. Må de så det? Og hvis de ikke må - ødelægges så ikke deres interesse i at tilegne sig personlige egenskaber fra den selvstændige livsform?

Det eneste man sjældent forestiller sig er, at en sådan øvelsesvirksomhed kommer til at give et dundrende økonomisk overskud, men det er måske det mest tankevækkende udfald. Hvad så? Vil det offentlige straks inddrage overskuddet. Vil man nedsætte tilskuddet til skolen. Vil



skolen kunne bruge fortjenesten til at forbedre skolen med: Lokaler, efteruddannelse for lærere osv. Og hvad med andre skoler. Ville de ikke blive skrækkeligt misundelige?

At dømme ud fra erfaringer fra beskæftigelsesproduktionsskoler for langtidsledige vil man kunne forvente rasende protester fra det lokale erhvervsliv.

Den selvstændige livsforms uddannelsesbehov vil teste skolens urgamle selvfølgeligheder til bristepunktet.

Der er brug for træning i professionel kompetence

Med professionel kompetence mener jeg, at man kan arbejde med et sådant arbejdstempo og en sådan fejlfrihed, at arbejdet kan stå mål med arbejde udført af professionelle, som lever af det. I dette tilfælde rigtige selvstændige næringsdrivende.

Den moderne danske pædagogik i den offentlige skole er i vidt omfang en bogligt orienteres pædagogik. Vægten lægges på de intellektuelle processer på viden og især på forståelse, analytiske evner, overblik mv.

Og alt dette er vigtigt. Men det arbejde den selvstændige udfører, skal kunne udføres i et rygende tempo. Og meget er mere handlingspræget end det er intellektuelt præget. Ofte en indviklet balance.

Problemet er at danske lærere - med undtagelse af lærere på AMU og tekniske skoler - som regel ingen erfaringer har med en skrap træningspædagogik. Og holdningsmæssigt ser ned på undervisning, som „bare“ skal få eleverne til at kunne arbejde hurtigt, effektivt og med meget få fejl.

Pointen er, at de centrale handlingskompetencer skal indarbejdes på et rutineplan - eleverne skal ikke bare have forstået det i princippet eller vide hvor de kan slå det op!

Eleverne må øve sig i kaostolerance

Kaospiloter er også en glimrende betegnelse for den mindre selvstændige. Der er altid en grad af kaos på grund af konkurrencen, på grund af kundernes uforudsigelige handlinger, på grund af ens egne ambitioner og egne fejltagelser.

Det er vigtigt at elever bliver placeret i situationer, hvor de roder sig selv ind i noget kaos og derefter kan øve sig i at rode sig ud igen.

Imidlertid kan det være svært for læreren, fordi de fleste lærere er

stærke tilhængere af en høj grad af orden, overblik, forudsigelighed osv. På den ene side må elever ikke - og slet ikke børn - kastes ud i situationer, der for alvor truer dem på liv, helbred eller psykisk stabilitet. Og på den anden side vil læreren formentlig selv sætte grænserne ret snævert.

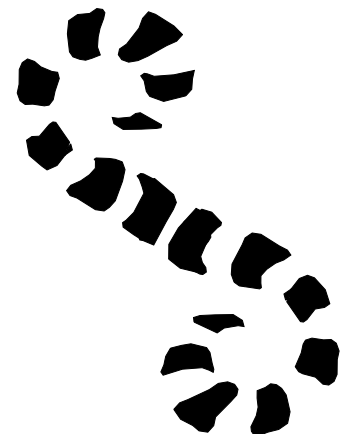
Mine erfaringer fra kurser og konsulentprojekter er, at skolelærere har en meget lav kaostolerance. Der skal kun meget små afvigelser fra programmet til før nogen bliver utrygge.

Og hvis der slet ikke er noget program vækker det voldsom kritik. Alt skal vides før det sker. Alt skal forvarsles, rammesættes, forklares og legitimeres. Udmærket som en markering af sin ansvarlighed og integritet - man skal vel heller ikke finde sig i hvad som helst fra konsulenten - men meget, meget langt fra den selvstændiges hverdag.

I den selvstændiges hverdag sker tingene. Begivenheder indtræffer. Og de kan ofte indtræffe uvarslet! Ikke sjældent voldsomme begivenheder og jo værre de er, desto større sandsynlighed for at de kommer oven i andre problemeksplosioner. Man skal kunne tage imod det, der kommer. Vågent, opmærksom, sortere det mindre vigtige fra og gøre det, der skal gøres først - først.

Jeg har i nogen tid haft snøren ude efter nogle lærere, som deltidsmedarbejdere - se epilogen. Nogle af de, der har været på besøg er i løbet af få timer blevet totalt overvældet af begivenhedernes mal-strøm.

Men i grunden handler det nok om tilvænning. Fordi der jo i det daglige i skolen også sker utroligt mange ting oven i hinanden. Det er blot velkendte fænomener - og læreren har en handlingsstrategi parat.



## 8. Lærerne har brug for at lære den selvstændige livsform bedre at kende

For et halvt år siden fik jeg gennem den lokale lærerkreds videregivet en invitation til samtlige kommuneskoler i Slagelse om at komme på besøg på MetaConsult. Vi har endnu ikke haft en eneste henvendelse.

Lærerne må droppe vulgærmarxismens tabuer

Det er på tide at uddannelsessystemet og erhvervslivet kan anerkende hinandens betydning. Ingen ønsker at se vores offentlige uddannelsessystem indsnævret til en åndløs erhvervstræning. Men det er nødvendigt for vores fælles økonomiske velfærd og nationale selvstændighed, at lærere kan tale om salg, dækningsbidrag og medarbejdernes nødvendige indsats uden at få noget galt i halsen.

Grundlæggende gælder at en medarbejders arbejde skal være så lønsomt for virksomheden, at vedkommendes løn er dækket, og at virksomhedens andre omkostninger forholdsvis er dækket af værdien af det arbejde, der udføres. At der er overskud til investering. Og at der til aller sidst endog er overskud til de, der oprindeligt løb den økonomiske risiko ved at skyde deres private midler i virksomheden.

Dette gælder for alle i erhvervslivet. Men ikke for medarbejdere i offentlig ansættelse og ikke for lærere. Måske derfor er det svært for mange lærere reelt at tage denne basale kendsgerning til sig. Men lærerne er nødt til at lære at tale ganske ublufærdigt om penge.

Til forskel fra mange erhvervsfolk ved jeg til gengæld hvor vanskeligt lærerens arbejde er. Hvor hårdt det kan være, hvordan manglende ressourcer påvirker undervisningen og at lærere i det hele taget tager deres arbejde meget alvorligt.

Men der er ikke tvivl om at mange erhvervsfolk og politikere mangler et basalt kendskab til hverdagen i det offentlige skolevæsen.

Lærerens personlige holdningsmarkeringer, verbalt og nonverbalt,

har stor betydning for børn og unge. Lærerne er ved siden af forældrene tit de mest stabile identifikationsmodeller eleverne har! Derfor er lærerens helt personlige holdning til den selvstændige livsform af væsentlig betydning. Den vil kunne mærkes i klasseværelset.

Når jeg er ude som konsulent omtaler jeg ind imellem min selvstændige virksomhed, fortæller om mit liv som selvstændig og bruger mine hverdags-erfaringer som eksempler i foredrag om f.eks. livsformer i den danske befolkning.

Mange lærere er bedøvende uinteresserede. En hel del bliver synligt og hørligt forargede hvis der bruges mere end fem minutter på sådanne personlige erfaringer. Pudsigt nok sikkert lærere, der i øvrigt går ind for erfaringspædagogik.

I adskillige tilfælde har jeg fået skriftlige klager eller påmindelser fra kursusarrangører om at „nogle havde udtrykt deres utilfredshed med.“ Og jeg er ret forsigtig med at bruge mere end nogle få minutter og kun bruge relevante eksempler.

Lærerne kunne oprette deres egne virksomheder

Lærerne ved større skoler og uddannelsesinstitutioner, eller netværk af skoler, kunne oprette deres egne selvstændige erhvervsvirksomheder. Lærere kunne så på skift komme i praktik i en af disse virksomheder. Virksomhederne skulle afsætte produkter, som lærerne selv udviklede og fungere på normale økonomiske vilkår. Kom der et overskud kunne det investeres i særlige udviklingsaktiviteter i skolerne.

Her kan lærerne tage en vis økonomisk risiko. Det skulle være sådan at lærerne går fra skolen i deres erhvervsperiode og kun får løn fra deres egen virksomhed. Det er ikke muligt for lærere i skolen at formidle risikovillighed hvis de aldrig selv har prøvet at tage en erhvervs-mæssig risiko, som kunne få konsekvenser for deres daglige levestandard. Er lærere tryghedsnarkomaner?

Lærerne kunne blive praktikanter i virksomheder

Hvis en praktiktid skal være givende mht. den selvstændige livsform må læreren i praktik i en mindre virksomhed hvor viften af aktiviteter og det økonomiske kredsløb er overskuelig og synlig.

Der er allerede en række praktikordninger for lærere hvor de er ude i større private eller offentlige virksomheder. Der opstår let her en begrebsforvirring idet læreren ikke skelner mellem erfaring som lønmodtager og karriereorienteret eller stabsekspert - og så erhvervs erfaring

mht. at være selvstændig næringsdrivende. Det er overhængende sandsynligt at mange lærere vil komme tilbage fra erhvervspraktik og have lært mere om den karriereorienterede livsforms kvalifikationsbehov og tro at de forbereder eleverne i at blive selvstændige.

Den selvstændige livsform er godt beskrevet i litteraturen

Alle lærere, der underviser i litteraturfag -dansk, sprog - samt samfundsfag og historie har udmærket mulighed for at inddrage romaner og biografier. Sådanne kilder er gode fordi de beskriver den menneskelige fylde i den selvstændiges liv - og både får arbejdslivet og privatlivet med. Brygger Jacobsens hårdhed mod hans søn. En hårdhed, som ikke bare var en afspejling af en forretningsmæssig nødvendighed men lige så vel var en forlængelse af hans egen fars krav til ham selv.

Der kan være selvstændige i lærerens egen slægt

Læreren kan gå på opdagelse i sin slægt. Undersøge om der er selvstændige og lave noget slægtsforskning for at finde ud af hvordan deres liv har været. De kan opspore breve, dagbøger. Finde folk, der har kendt deres måske afdøde familiemedlemmer osv. Der er mange veje.

## Epilog: Det gælder den optimale balance mellem livsformerne





# Indholdsfortegnelse

Til læseren...2

Prolog: Der har været undtagelsestilstand mellem skolen og den selvstændige livsform.  
...3

Der har tidligere været en folkelig sympati for de selvstændige...3

I den pædagogiske faglitteratur eksisterer de selvstændige ikke. ...4

Der er tale om misundelse, manglende gensidigt kendskab og om en væsentlig kulturel distance...4

Fjendtlighed og fascination til den selvstændige...7

Danmark er på vej mod et kollektivt kulturelt hukommelsestab mht. den selvstændige livsform...7

1. Danske forskere har udviklet en livsformsteori...8

Livsformen er en helhed...9

Livsformer opstår og livsformer forgår...10

Lærerne tilhører den kompetenceproducerende livsform...13

Her er lidt udvalgt litteratur om livsformer i Danmark...14

Forskellige livsformer har forskelligt uddannelsessyn...14

Lærerne elsker viden og uddannelse i sig selv...17

Livsformerne har et meget forskelligt forhold til økonomi...18

2. Skolen har stor indflydelse på balancen mellem livsformerne...20

Skolen behersker kompetencedannelsens hemmelighed...20

Skolen giver omstigningsmuligheder...20

Den offentlige skole tilhører ikke lærerne...21

De unge har brug for et livsformsperspektiv...22

Respekt er forudsætning for en multikulturel pædagogik...24

Skolebestyrelsen er multikulturel på dansk...25

Flygtninge og indvandrere har måske andre livsformer...26

Der kan være risici ved en multi-centrisk undervisning...26

3. Skolens opgave og vilkår må omdefineres ...27

Den nødvendige iværksætterpædagogik...27

Der skal være plads til økonomiske „lokalkredsløb“...28

4. Lærerne kæmper med en vis begrebsforvirring...29

Personlig selvstændighed giver ikke økonomisk selvstændighed...29

Læreren omfortolker den selvstændige livsforms kvalifikationsbehov så det passer til den eksisterende skole...30

En iværksætter kan blive selvstændig næringsdrivende...32

5. Den selvstændige livsform har brug for en særlig kompetenceprofil...33

Der er brug for en bred profil...33

Forretningsøkonomisk sans og finansierings know how...33

Overlevelsesorienteret og vækstorienteret...33

Helhedsopmærksomhed og omstillingsparathed ...34

Økonomisk produktiv kompetence...34



Økonomisk selvansvarlighed: Dristighed og forsigtighed...34  
Frustrationstolerance...35  
Udholdenhed og selvdisciplin...35  
Social gennemslagskraft og kontaktevne...36  
Grænsetestning...36  
Improvisationstalent...37  
Familieliv og socialt liv...37  
Livsformen kan udvikle sig til et mareridt...37

## 6. Faglige kundskaber har livsformsspecifikke brugsværdier...38

Fag har interne og eksterne brugsværdier...38  
Livsformerne realiserer forskellige sider af fagenes brugsværdier...38  
Kan lærerne udarbejde relevant undervisningsmateriale...39  
Fagrækken afspejler livsformernes interesser...40  
En fagrække kunne også tilgodese den selvstændige livsform...41

## 7. De pædagogiske arbejdsformer skal være økonomisk selvstændiggørende...43

Lærerne har deres egen dannelseskultur...43  
Der er brug for konsekvenspædagogik...43  
Der er brug for omfattende praktikordninger...44  
Der skal øvelsesvirksomheder ind i skolen...46  
Der er brug for træning i professionel kompetence...48  
Eleverne må øve sig i kaostolerance...48

## 8. Lærerne har brug for at lære den selvstændige livsform bedre at kende...50

Lærerne må droppe vulgærmarxismens tabuer...50  
Lærerne kunne oprette deres egne virksomheder...51  
Lærerne kunne blive praktikanter i virksomheder...51  
Den selvstændige livsform er godt beskrevet i litteraturen...52  
Der kan være selvstændige i lærerens egen slægt...52

Epilog: Det gælder den optimale balance mellem livsformerne...53

